

Lenjin

- studija o povezanosti njegovih misli

Malik Verlag

Görgy Lukács

Sadržaj:

Predgovor

Aktuelnost revolucije

Proletariat kao vodeća klasa

Vodeća partija proletarijata

Imperijalizam: svjetski rat i građanski rat

Država kao oružje

Revolucionarna realna politika

Predgovor

Naredne, malobrojne bilješke ni u jednom trenu ne pretendiraju da iscrpno obrade Lenjinovu teoriju i praksu. One samo žele da ukažu, u grubim obrisima, na vezu između njegove teorije i prakse, zbog osjećaja da upravo ta veza nije dovoljno jasno prisutna čak ni u svijesti mnogih komunista. Ne samo da zbiljska obrada svih tih problema zahtijeva jedan veći opseg nego što je ovo malo stranica, nego za takvu obradu Lenjinova životnog djela, pogotovo za one kojima je ruska literatura dostupna samo u prijevodima, nije pri ruci ni u kom slučaju dovoljno kompletna građa. Povijest Lenjina zahtijeva kao okvir povijest 30—40 zadnjih godina. Nadamo se, da nećemo morati suviše dugo čekati na jedan njezin dostojan prikaz. Autor navedenih bilježaka najbolje osjeća kako je teško obrađivati pojedine probleme prije nego je objašnjena cjelina kojoj pripadaju; popularizirati ih prije nego što je ono što treba popularizirati znanstveno besprijekorno izloženo. Zbog toga se ovdje uopće nije ni pokušalo dati kako cjelokupnost problema koji su ispunjavali Lenjinov život tako ni povijesno tačan redoslijed njihova pojavljivanja. Izbor, redoslijed i međusobna uvjetovanost određeni su stanovištem da treba što je moguće jasnije istaći njihovu *povezanost*. Razumije se samo po sebi da je i izbor citata određen tim stanovištem, a ne kronološkom tačnošću.

Beč, januara 1924.

I Aktuelnost revolucije

Historijski materijalizam je teorija proleterske revolucije. On je to, jer je njegova bit pojmovno obuhvaćanje onog društvenog bića koje proizvodi proletarijat, koje određuje cjelokupno biće

proletarijata; on je to jer proletarijat, koji teži slobodi, nalazi u njemu svoju jasnu samosvijest. Veličina nekog proleterskog mislioca, nekog zastupnika historijskog materijalizma, mjeri se stoga prema tome kojim intenzitetom je on u stanju da iza pojava građanskog društva pravilno uoči one tendencije k proleterskoj revoluciji, koje se u njima i kroz njih konstituiraju u jasnu svijest i djelotvorno biće.

Mjerenom tim mjerilom Lenjin je najveći mislilac koga je revolucionarni radnički pokret stvorio nakon Marxa. Oportunisti koji više ne mogu prešutjeti ili poreći njegov značaj doduše govore da je Lenjin bio veliki ruski političar, ali da mu za vođu svjetskog proletarijata nedostaje uvid u razliku između Rusije i zemalja razvijenijeg kapitalizma, te da je — to bi bila njegova granica u povijesnim razmjerima — probleme i rješenja ruske zbilje nekritički proširio na opće i primijenio na cijeli svijet.

Oni zaboravljaju — a to je danas doista s razlogom zaboravljeno — da je isti prigovor bio svojevremeno upućivan i Marxu. Govorilo se da je Marx svoja zapažanja o privrednom životu Engleske, o engleskoj tvornici, nekritički izrekao kao opće zakone društvenog razvoja; da zapažanja sama po sebi mogu biti sasvim tačna ali ukoliko ih se obrne u opće zakone moraju, upravo zbog toga, biti kriva. Danas je već suvišno podrobno pobijati tu zabludu i objašnjavati kako Marx ni u kom slučaju nije »uopćio« pojedinačna, vremenski i prostorno ograničena, iskustva. Dapače, on je — kao pravi historijski i politički genije — u mikrokozmosu engleske tvornice, njezinim društvenim pretpostavkama, uvjetima i posljedicama, te povijesnim tendencijama koje su dovele do njezinog nastanka i onim kojim su njezinu egzistenciju dovodile u pitanje, ugledao teorijski i povijesno, makrokozmos cjelokupnog kapitalizma.

To i razlikuje genija od pukog rutinera u znanosti i politici. Rutiner može razumjeti i razlikovati samo neposredno dane međusobno razdvojene momente društvenog događaja. Kad se želi uzdići do općih zaključaka on doista i ne čini ništa drugo osim da neke strane vremenski prostorno ograničene pojave — na doista apstraktan način — shvaća i primjenjuje kao opće zakone. Genije naprotiv, kome je istinska bit, zbiljska životno djelotvorna, temeljna tendencija epohe postala jasna, vidi iza svih događaja svoga vremena djelovanje upravo te tendencije i obrađuje odlučujuća, temeljna pitanja svoga vremena čak i onda kad i sam misli da govori samo o svakodnevnim pitanjima. Danas znamo da je u tome bila Marxova veličina. On je iz strukture engleske tvornice razabrao i razjasnio sve odlučujuće tendencije modernog kapitalizma, imajući uvijek pred očima cjelinu kapitalističkog razvoja. Stoga je mogao u svakoj pojedinoj pojavi te cjeline odmah sagledati njezinu sveukupnost, u samom njenom nastajanju njen daljnji tok.

Danas, mađutim, samo malobrojni znaju da je Lenjin učinio za našu epohu isto ono što Marx za cjelokupni razvoj kapitalizma. On je u razvojnim problemima moderne Rusije — od problema koji se pojavljuju pri nastanku kapitalizma u polufeudalnom apsolutizmu do problema ozbiljenja socijalizma u zaostaloj seljačkoj zemlji — uvijek vidio probleme cijele epohe: *nastupanje posljednje faze kapitalizma i mogućnosti da odlučujuću bitku između proletarijata i buržoazije koja je njoj postala neminovna, obrne u korist proletarijata, za spas čovječanstva.*

Lenjin — kao ni Marx — nije nikada uopćio prostorno-vremenski ograničena, lokalno-ruska iskustva. On je vidovitošću genija u mjestu i vremenu svoje prve aktivnosti spoznao temeljni problem našega vremena — približavanje revolucije. I tada je sve pojave, kako ruske, tako i internacionalne shvatio i objasnio iz te perspektive — perspektive aktuelnosti revolucije.

Aktuelnost revolucije je temeljna Lenjinova misao, i istovremeno tačka koja ga odsudno povezuje s Marxom. Historijski materijalizam kao pojmovni izraz proleterske oslobodilačke borbe i teorijski je mogao biti shvaćen i formuliran samo u povijesnom trenutku u kome je njegova praktična aktuelnost već bila stavljena na dnevni red povijesti. U trenutku kada je u proleterskoj bijedi, po Marxovim riječima, postala vidljiva ne više sama bijeda nego i ona revolucionarna strana »koja će razoriti staro društvo«. Doduše, i tada je bio neophodan neustrašivi pogled genija da bi se mogla uvidjeti aktuelnost proleterske revolucije. Za prosječne ljude proleterska revolucija postaje vidljiva tek kada mase radnika, koje se bore, već stoje na barikadama. A ako su ti prosječni ljudi još opijeni vulgarnim marksističkim obrazovanjem — čak ni tada. U očima vulgarnog marksiste temelji kapitalističkog društva su, naimе, tako nepokolebivo postojani da on sam u trenucima njihova vidljivog potresanja priželjkuje samo povratak njihova »normalnog« stanja, u njihovim krizama vidi prolazne epizode, a borbu čak i u tim vremenima smatra bezumnom pobunom lakomislenih protiv još uvijek nepobjedivog kapitalizma. Borci na barikadama izgledaju mu kao oni koji su zalutali, poginuli u revoluciji kao »pogreške«, a graditelji socijalizma u revoluciji koja je (u očima oportunističke privremene) bila pobjedonosna čak kao zločinci.

Historijski materijalizam ima, dakle, već kao teorija za pretpostavku svjetsko-povijesnu aktuelnost proleterske revolucije. U tom smislu kao objektivni temelj cijele epohe i istovremeno stajalište za njezino razumijevanje tvori on jezgru Marxova učenja. Uprkos tom ograničenju, koje je došlo do izražaja u oštrom otklanjanju svih neutemeljenih iluzija, strogoj osudi svih pučističkih pokušaja oportunističko tumačenje odmah se hvata za tzv. zablude Marxovih pojedinačnih predviđanja da bi posredno, potpuno i temeljito iskorijenilo revoluciju iz cjelokupne zgrade marksizma. »Ortodoksni« branioци Marxa izlaze tako do pola puta ususret njegovim »kritičarima«. Kautsky, nasuprot Bernsteinu objašnjava da se odluka o diktaturi proleterijata može mirno prepustiti budućnosti. (Nekoj vrlo dalekoj budućnosti).

Lenjin je u toj tački *ponovno uspostavio čistoću Marxova učenja!* On ju je upravo ovdje shvatio čak još jasnije i konkretnije. Ne u tom smislu da je bilo kako pokušao popraviti Marxa, nego je jedino poslije smrti Marxa ugradio u učenje tok povijesnog procesa. A to znači da aktuelnost proleterske revolucije ne lebdi više nad radničkom klasom, koja se oslobađa samo kao svjetsko-povijesni horizont, nego da je *revolucija za radnički pokret postala pitanje dana*. Prijekor za blankizam i sl. koji je taj temeljni stav Lenjina doživio, on može mirno podnijeti. Ne samo zbog dobrog društva, budući da ga mora dijeliti s Marxom (s »izvjesnim« Marxovima stranama) nego što u to društvo nije dospio nezasluzeno. S jedne strane, ni Marx ni Engels nisu zamišljali aktuelnost proleterske revolucije i njenih konačnih ciljeva kao da ih se može ozbiljiti u bilo kom trenutku, bilo kada i bilo kako. Ali s druge

strane za obojicu je aktuelnošću revolucije postignuto sigurno mjerilo za odlučivanje o svakom svakodnevnom pitanju. Aktuelnost revolucije određuje temeljni ton cijele epohe. Tek taj odnos pojedinačnih čina spram tog centra, koji se može naći tačnom analizom društveno-povijesne cjeline čini pojedini čin revolucionarnim ili kontrarevolucionarnim. Aktuelnost revolucije znači, dakle, tretiranje svakog pojedinog svakodnevnog pitanja u konkretnoj povezanosti društveno-povijesne cjeline; gledanje na svako od njih kao na momenat oslobađanja proletarijata. Lenjinovo proširenje marksizma sastoji se samo — samo! — u iskrenijem, uočljivijem i zamašnjem povezivanju pojedinih čina sa zajedničkom sudbinom, s revolucionarnim udesom cijele radničke klase. Ono znači samo da je svako pitanje dana — već kao pitanje dana — istovremeno postalo temeljni problem revolucije.

Razvoj kapitalizma učinio je proleterku revoluciju pitanjem dana. Približavanje te revolucije nije vidio samo Lenjin. On se ne razlikuje međutim, samo hrabrošću, odanošću i požrtvovanošću od onih koji su u trenutku, kad je revolucija, koju su i oni teorijski proklamirali kao aktuelnu, postala praktički aktuelna, kukavički uzmakli, nego se istovremeno razlikuje teorijskom jasnoćom od najboljih i najdobronamjernijih revolucionera svoga vremena. Čak su i oni aktuelnost proleterke revolucije shvatili samo onako kako ju je mogao spoznati Marx u svoje vrijeme: kao temeljni problem cijele epohe. Oni su, međutim, bili nesposobni da tu svoju, iz svjetsko-povijesne perspektive, ali samo iz svjetsko-povijesne perspektive, tačnu spoznaju učine sigurnim pravilom svih problema dana, kako političkih tako ekonomskih, kako teorijskih tako taktičkih, kako agitatorskih tako organizacionih. Taj korak ka konkretizaciji marksizma koji je sada postao potpuno praktičan, učinio je jedino Lenjin. Stoga je on — u svjetsko-povijesnom smislu — jedini *teoretičar dorastao Marxu*, koga je proleterka oslobodilačka borba do sada dala.

II Proletarijat kao vodeća klasa

Neodrživost ruskih prilika pokazala se mnogo prije zbiljskog razvoja kapitalizma, mnogo prije postanka industrijskog proletarijata. Raspadanje agrarnog feudalizma i birokratskog apsolutizma postalo je već mnogo ranije ne samo neosporna činjenica ruske zbilje, nego je proizvodilo — u nemirima seljaštva i revolucioniranju tzv. deklasirane inteligencije — društvene slojeve koji su se, iako još vrlo nejasno, smušeno i čisto elementarno, s vremena na vrijeme, podizali protiv carizma. Jasno je, da je razvoj kapitalizma, čak iako sam, ta činjenica i njezino značenje ostanu skriveni i pronicljivima, morao sve više intenzivirati to objektivno rastrojstvo i njegove revolucionarno-ideološke posljedice. U drugoj polovici XIX st. moralo je postati sve očitije da se Rusija, još 1848. godine siguran zaštitnik evropske reakcije, postepeno kreće prema revoluciji. Bilo je samo pitanje kakav će karakter imati ta revolucija? I u najužoj povezanosti s tim: koja bi klasa trebalo da igra vodeću ulogu u njoj? Razumije se samo po sebi da su sebi prve generacije revolucionera postavljale to pitanje još vrlo nejasno. Prije svega one su u grupama koje su se podizale protiv carizma vidjele nešto jedinstveno: narod. Raščlanjenost na intelektualne i manu-

elne radnike nije mogla, doduše, ni na tom stupnju ostati prikri-vena, ali nije imala nikakvu odlučujuću težinu, budući da je »narod« mogao imati još vrlo nejasnu klasnu fizionomiju, i budući da su se pokretu pridružili samo doista pošteni revolucioneri, koji su čvrsto vjerovali da moraju ići u narod i služiti njegovim interesima.

Pri takvom stanju revolucionarnog pokreta, razvoj Evrope nije mogao biti bez utjecaja na tok zbivanja, a samim tim i na povijesnu perspektivu iz koje su revolucioneri vrednovali ta zbivanja. Ovdje se obavezno moralo pojaviti pitanje: da li je evropski razvoj, razvoj kapitalizma, neizbježna sudbina i Rusije? Mora li i Rusija proći kroz pakao kapitalizma da bi našla svoj spas u socijalizmu? Ili ona može, zbog osobitosti svojih prilika, zbog još postojeće seoske komune, preskočiti taj stadij razvoja i pronaći direktan put iz prakomunizma u razvijeni komunizam. Odgovor na to pitanje nije ni u kom slučaju bio tako samorazumljiv, kako nam se to danas čini. Friedrich Engels je na to pitanje još 1882. ovako odgovorio: »Ako ruska revolucija istovremeno izazove evropsku proletersku revoluciju, može današnje rusko zajedničko vlasništvo poslužiti kao izlazište komunističkog razvoja«.

Ovo nije mjesto čak ni da se samo skicira povijest teorijskih borbi oko tog pitanja. Mi smo kod tog problema morali izabrati naše izlazište, jer je s njim bilo postavljeno i pitanje o vodećoj klasi dolazeće revolucije. Jasno je da priznanje seoskog komunizma za izlazište i ekonomski temelj revolucije neminovno čini seljaštvo vodećom klasom društvenog preobražaja. Adekvatno toj ekonomskoj i socijalnoj bazi, revolucija bi morala tražiti neko drukčije teorijsko utemeljenje od historijskog materijalizma, koji nije ništa više nego pojmovni izraz za nužni prijelaz iz kapitalizma u socijalizam koga društvo vrši pod rukovodstvom radničke klase. Spor o tome je li Rusija spremna da se kapitalistički razvija, je li kapitalizam u Rusiji sposoban da se razvija; zatim znanstveno-metodičke kontroverzije: je li historijski materijalizam općevažna teorija društvenog razvoja kao i rasprava o tome koja je društvena klasa pozvana da bude zbiljski motor ruske revolucije — kreću se sve oko istog pitanja. Sve one su ideološki izraz razvoja ruskog proletarijata: momenti razvoja njegove ideološke (i prema tome taktičke, organizacione) samostalnosti naspram drugih klasa.

To je dugotrajan i bolan proces koga mora pretrpjeti svaki radnički pokret. Specifično ruski su pri tom samo pojedini problemi kojima se priznaje osobitost klasnog položaja i samostalnost klasnih interesa proletarijata (radnička klasa Njemačke nalazila se na tom stupnju za vrijeme Lassala — Bebela i Schweizera, a jedno od odlučujućih pitanja pri tom je bilo njemačko jedinstvo). Ipak, upravo ti specifični lokalni problemi *kao takvi* moraju biti pravilno riješeni ako se proletarijatu želi izboriti samostalnost klasnog djelovanja. Tu ne koristi ni najbolje teorijsko školovanje ukoliko ono ne ide dalje od općeg. Da bi postalo politički djelotvorno ono mora doći do izražaja upravo u rješavanju tih specifičnih problema. (Tako npr. ni Marxov neposredni učenik, vatreni internacionalist Wilhelm Liebknecht nije nikako mogao u takvim pojedinačnim pitanjima naći ni češću, ni sigurniju odluku od teorijski potpuno smušenih lasalijanaca). Specifično rusko u takvoj situaciji je i to da teorijska borba za samostalnost proletarijata, za spoznavu njegove vodeće uloge, nije nigdje jasno i jednoznačno

riješana kao u Rusiji. Stoga je ruski proletarijat mogao biti oslobođen oscilacija, ne u ishodima klasne borbe gdje su one neminovne nego u teorijskoj jasnoći i taktički-organizacionoj sigurnosti radničkog pokreta, koje smo imali prilike promatrati u svim razvijenijim zemljama bez iznimke. On se mogao, bar u svom najsvjetlijem sloju, razvijati tako pravocrtno i jasno kao što su ekonomske snage ruskog kapitalizma razvijale njegov klasni položaj.

Lenjin nije bio prvi koji je započeo tu borbu. Ali on je bio jedini koji je sva ta pitanja radikalno domislio do kraja i koji je svoj teorijski uvid radikalno prenio u praksu.

Lenjin je bio samo jedan od teorijskih sugovornika u sporu s »izvornim« predstavicima ruskog socijalizma — narodnjacima. Naravno, svrha njegove teorijske borbe bila je da dokaže samostalnu vodeću ulogu proletarijata u budućoj sudbini Rusije. Ali kako su se put i sredstva te diskusije mogla sastojati samo u dokazivanju da tipičan razvoj kapitalizma (prvobitna akumulacija) kako ga je zacrtao Marx važi i za Rusiju, u dokazivanju kako i u Rusiji može i mora nastati razvijeni kapitalizam, morala je ta rasprava zagovornike klasne borbe — privremeno — dovesti u isti tabor s ideolozima ruskog kapitalizma koji je tek nastajao. Teorijsko razgraničenje proletarijata od bezličnosti »naroda« nije, međutim, samo sobom nosilo i priznanje njegove samostalnosti i vodeće uloge. Naprotiv. Jednostavno, mehaničko-nedijalektička konsekvencija dokaza da razvojne tendencije ruskog privrednog života idu prema kapitalizmu, izgleda kao priznanje tog realiteta i zdušno zahtijevanje njegovog približavanja. I to ne samo za progresivnu buržoaziju čija — privremena — »marksistička« ideologija postaje razumljiva ako se ima na umu da je marksizam jedina ekonomska teorija koja ukazuje na nužnost postanka kapitalizma iz raspadanja pretkapitalističkog svijeta. To zajedničko stremljenje mora »proleterskim« marksistima, koji shvaćaju marksizam mehanički a ne dijalektički, izgledati čak nužno. Oni ne razumiju — a to je Marx naučio od Hegela i oslobođeno od svake mitologije i idealizma ugradio u svoju teoriju — da priznanje neke činjenice ili tendencije kao zbiljski prisutne ni izdaleka ne znači da ona mora biti priznata kao *zbilja koja je mjerodavna za naše djelovanje*; da je, doduše, sveta dužnost svakog pravog marksiste da hrabro i bez iluzija gleda činjenicama u oči, ali da za svakog pravog marksistu postoji uvijek nešto što je zbiljskije i zbog toga važnije nego *pojedinačne* činjenice ili tendencije: *zbilja cjelokupnog procesa, cjelina povijesnog razvoja*. Stoga Lenjin piše: »Stvar je buržoazije da razvija trustove, da žene i djecu tjera u tvornice te da ih tamo upropaštava, guli i osuđuje na najveću bijedu. Mi ne »težimo« takvom razvoju, mi ga ne »potpomožemo« nego se borimo protiv njega. Ali kako se borimo? Mi znamo da su trustovi i tvornički rad žena napredak. Mi se ne želimo vratiti k zanatima, kapitalizmu bez monopola i radu žena u kućanstvu. Naprijed kroz trustove i sve ostalo i preko njih u socijalizam!«

Tim je dano stajalište za lenjinsko rješenje tog cjelokupnog kompleksa pitanja. A otuda slijedi da priznavanje neminovnosti kapitalističkog razvoja u Rusiji, priznavanje povijesnog napredovanja koje u njemu leži, nipošto ne znači i to da proletarijat treba i potpomagati taj razvoj. On ga mora pozdraviti, jer tek taj razvoj tvori tlo za nastajanje proletarijata kao odlučujuće snage. Ali on ga mora pozdraviti kao uvjet kao *pretpostavku svoje vlastite ne-*

pokolebljive borbe protiv zbiljskih nosilaca tog razvoja: protiv buržoazije. Tek to dijalektičko shvaćanje neminovnosti povijesnih razvojnih tendencija stvara teorijski prostor za samostalni nastup proletarijata u klasnoj borbi. Jer ako se prizna jedino neminovnost kapitalističkog razvoja kao što su to učinili ideološki prvoborci ruske buržoazije i kasniji menjševici, slijedi zaključak da Rusija mora najprije završiti svoj kapitalistički razvoj. Nosilac tog razvoja je buržoazija. Tek nakon što taj razvoj daleko odmakne, tek nakon što je buržoazija ekonomski i politički odstranila ostatke feudalizma i zamijenila ih modernom kapitalističkom, demokratskom itd. zemljom, može započeti samostalna klasna borba proletarijata. Prijevremeno istupanje proletarijata sa samostalnim klasnim ciljevima nije samo beskorisno, budući da proletarijat u toj borbi između buržoazije i carizma jedva dolazi u obzir kao posebna snaga, nego je čak i za proletarijat opasno. Ono, naime, straši buržoaziju, slabi njezinu udarnu snagu spram carizma i upravo je tjera u njegov zagrljaj. U borbi za modernu Rusiju proletarijat, dakle, dolazi u obzir — prije svega — samo kao pomoćni odred napredne buržoazije.

Jasno je, iako to u tadašnjim raspravama nije sasvim razjašnjeno — da je u temelju cijele te kontroverze ležalo pitanje o aktuelnosti revolucije; da su se putevi onih učesnika rasprave koji nisu bili manje ili više svjesni ideolozi buržoazije, razilazili u tome da li su revoluciju smatrali aktuelnim problemom, pitanjem dana za radnički pokret, ili im se revolucija činila kao daleki »konačni cilj«, nepodoban da vrši bilo kakav određeni utjecaj na trenutne odluke. Zaista je više nego pitanje bi li menjševičko stajalište, čak i kad bi se mogla priznati tačnost njihove povijesne perspektive, bilo prihvatljivo za proletarijat. Ne bi li takvi vjerni sljedbenici buržoazije toliko zamaglili klasnu svijest proletarijata, da bi ideološki potpuno onemogućili ili barem jako otežali odvajanje od buržoazije i samostalno djelovanje proletarijata čak i u onom povijesnom trenutku koga bi i menjševička teorija smatrala podobnim. (Sjetite se engleskog radničkog pokreta). Takva pretpostavka je, doduše, praktički izlišna. Jer dijalektika povijesti, koju su oportunisti pokušali ukloniti iz marksizma, mora u njima samima — protiv njihove volje — ostati djelotvorna; ona ih tjera u tabor buržoazije, a vrijeme samostalnog nastupa proletarijata pomiče se u njih u maglovitu daljinu mogućnosti koja neće nikada postati zbiljska. Povijest je dala pravo Lenjinu i malobrojnim vjesnicima aktuelnosti revolucije. Savez s naprednom buržoazijom, koji se pokazao kao iluzija već u vrijeme borbe za njemačko jedinstvo, bio bi podnošljiv samo kad bi proletarijatu bilo klasno moguće da slijedi buržoaziju sve do saveza sa carizmom. Iz aktuelnosti proleterske revolucije proizlazi da je buržoazija prestala biti revolucionarna klasa. Doduše, ekonomski proces čiji je ona nosilac i korisnik predstavlja napredak spram apsolutizma i feudalizma. Ali taj progresivni karakter buržoazije ponovno je postao dijalektičan. To znači da je olabavila nužna povezanost ekonomskih uvjeta egzistencije buržoazije s onim zahtjevima političke demokracije, pravne države, koji su, iako samo djelomično, bili ostvareni na ruševinama feudalizma u velikoj francuskoj revoluciji. Proleterska revolucija koja se sve više približava čini s jedne strane, na osnovu osiguranja ekonomskih uvjeta egzistencije i bogaćenja buržoazije, uz političku prevlast starih sila, *mogućim savez*

buržoazije i feudalizma, a s druge strane ovako ideološki zakržljala buržoazija prepušta ostvarenje svojih starih revolucionarnih zahtjeva proleterskoj revoluciji. Iako taj savez između buržoazije i starih sila može biti problematičan, budući da je to kompromis od zajedničkog straha pred jednim većim zlom, a ne klasni savez na temelju pozitivnih zajedničkih interesa, on ipak ostaje važna i nova činjenica. Činjenica protiv koje se šematski i mehanički »dokaz« o nužnoj povezanosti kapitalističkog razvoja i demokracije bezuvjetno mora pokazati kao iluzija. »Politička demokracija je — kaže Lenjin — samo jedan od mogućih (iako teorijski za »čisti« kapitalizam normalnih) oblika nadgradnje u kapitalizmu. Činjenice dokazuju da se kako kapitalizam tako i imperijalizam razvijaju pri svakom političkom obliku, i potčinjavaju sebi sve oblike«. U Rusiji posebno taj brzi preobražaj buržoazije od — prividno — radikalne opozicije do potpomaganja carizma počiva bitno na tome što kapitalizam koji u Rusiji nije »organski« rastao već u svojim počecima pokazuje jak monopolistički karakter (pretežno velika poduzeća, uloga financijskog kapitala itd.). Otuda slijedi da je buržoazija brojno manji i socijalno slabiji sloj nego u drugim zemljama gdje se kapitalistički razvoj odvijao »organski«, ali da je istovremeno u velikim poduzećima brže položen materijalni temelj za razvoj revolucionarnog proletarijata nego što se to — šematski brojno tumačenje — tempa razvoja ruskog kapitalizma slutilo. Ako se, međutim, savez sa progresivnom buržoazijom pokazao kao iluzija, ako je proletarijat koji se osamostaljuje, već odlučno raskinuo s kaotičnim pojmom »naroda«, neće li on upravo tom teško izborenom samostalnošću biti doveden u beznadežnu izolaciju i zbog toga vođen u unaprijed bezizlaznu bitku? Taj čest i planzibilan prigovor protiv Lenjinove povijesne perspektive bi bio valjan kad otklanjanje agrarne teorije narodnjaka, spoznaja o nužnom raspadanju agrarno-komunističkih ostataka ne bi također bila dijalektička spoznaja. Dijalektika tog procesa raspadanja — a dijalektička spoznaja je samo pojmovno shvaćanje radikalno-dijalektičkoga stanja — leži u tome što obveznost raspadanja tih formi ima svoj jednoznačno određeni pravac samo kao proces raspadanja, dakle, samo negativno. Nikako se iz njega samoga ne može odrediti koji će pak obrat taj proces uzeti u pozitivnom smislu. To ovisi o razvoju društvene okoline, o sudbini povijesne cjeline. Konkretnije rečeno ekonomski neminovan proces raspadanja starih agrarnih oblika i to kako plemićkih tako i seljačkih, može krenuti u dva smjera. Pri tom, po Lenjinovim riječima »oba rješenja, svaki na svoj način olakšavaju prijelaz na viši stupanj tehnike i oba omogućavaju napredak agrikulture«. Jedan put je uklanjanje svih srednovjekovnih (i starijih) ostataka iz seljačkog života. Drugi — Lenjin ga naziva pruski — karakterističan je po tome što se srednovjekovna feudalna prava ne likvidiraju odjednom, nego se postepeno prilagođavaju kapitalizmu. Oba su moguća, i oba su u poređenju s postojećim — ekonomski — progresivna. Ali jesu li obje tendencije jednako moguće i u određenom smislu jednako progresivne; što će odlučivati o tome koja je od njih određena da bude ozbiljena? Lenjinov odgovor na to pitanje, kao i na svako drugo je jasan i jednoznačan: klasna borba. Time se jasnije i konkretnije ocrtavaju obrisi onog miljea u kome je proletarijat pozvan da nastupi kao vodeća klasa. *Odlučujuća snaga* u toj klasnoj borbi koja Rusiji pokazuje smjer

prijelaza iz srednjeg u novi vijek *može biti samo proletarijat*. Seljaci su — ne samo zbog njihove zastrašujuće kulturne zaostalosti, nego prije svega zbog njihova objektivnog klasnog položaja — sposobni samo za elementarni otpor protiv njihova sve težeg položaja. Oni su svojim objektivnim klasnim položajem određeni da ostanu kolebljiv sloj, klasa o čijoj sudbini na koncu odlučuje klasna borba u gradu, sudbina grada, teške industrije, državnog aparata itd. tek ta povezanost omogućava proletarijatu da igra odlučujuću ulogu. Njegova borba protiv buržoazije bi — u danom povijesnom trenutku — imala manje izgleda kad bi buržoazija uspjela da na svoj način likvidira ruski feudalizam. Temeljni razlog njezina — privremeno — revolucionarnog, ili u najmanju ruku opozicionog ponašanja je činjenica da joj carizam to otežava. *Dok god to pitanje stoji neriješeno moguća je elementarna provala porobljenih i iscrpljenih milijuna seljaka*; elementarna provala kojoj samo proleterijat može dati smjer, kojim će taj pokret biti vođen za tu seljačku masu korisnom cilju; elementarna provala koja tek stvara uvjete u kojima proletarijat može poduzeti borbu protiv carizma i buržoazije sa svim šansama za pobjedu.

Ekonomsko-socijalna izgradnja Rusije tako je objektivni temelj za savez proletarijata i seljaštva. Njihovi klasni ciljevi su različiti. Zbog toga se moralo raspasti njihovo kaotično sjedinjenje u nejasnom pojmu »naroda«, ali te različite klasne ciljeve oni mogu ozbiljiti samo u zajedničkoj borbi. Tako se u Lenjinovoj koncepciji karaktera ruske revolucije vraća dijalektički preobražena stara misao narodnjaka. Nejasni i apstraktni pojam naroda morao je biti odbačen kako bi se omogućilo da iz konkretnog razumijevanja uvjeta proleterske revolucije nastane revolucionarno diferenciran pojam narodni i *revolucionarni savez svih potlačenih*. Lenjinova partija se stoga s pravom smatra nasljednikom zbiljskih revolucionarnih tendencija narodnjaka, budući da svijest a s njom i sposobnost za vodstvo u toj borbi — objektivno klasno postoji samo u *klasnoj svijesti proletarijata*; on mora u revoluciji koja se približava biti vodeća klasa društvenog preobražaja.

III Vodeća partija proletarijata

Povijesni zadatak proletarijata jest: izdvojiti se iz svake ideološke zajednice s drugim klasama, naći svoju jasnu klasnu svijest na temelju osobitosti svog klasnog položaja i samostalnosti njegovih klasnih interesa koji iz njega proizlaze. Tek tako će biti sposoban da sve potlačene i izrabljene u kapitalističkom društvu vodi u zajedničku borbu protiv njihovih ekonomskih i političkih gospodara. Objektivni temelj te vodeće uloge proletarijata je njegovo mjesto u kapitalističkom procesu proizvodnje. Bio bi potpuno nehistorijski iluzionizam, kad bi se mislilo da pravilna klasna svijest proletarijata, koja je sposobna za vodstvo može u proletarijatu nastati postepeno, sama od sebe, bez zapreka i bez padova *i da proletarijat može sam od sebe ideološki dozreti u svoj klasno revolucionarni poziv*. Nemogućnost ekonomskog prerastanja kapitalizma u socijalizam jasno su pokazale rasprave o Bernsteinu. Ideološki pandan tom učenju je i pored toga ostao »neopovrgnuto« djelotvoran u mišljenju mnogih poštenih revolucionera Evrope, a da čak nije ni spoznat kao problem i opasnost. Nije da su najbolji

od njih omalovažavali postojanje i značenje tog problema; da nisu vidjeli kako odlučujuća pobjeda proleterijata na tom dugom putu prolazi kroz mnoge poraze, te da su pri tom neizbježni ne samo materijalni nego i ideološki padovi ispod već dostignutog nivoa. Oni su znali — da navedemo formulaciju Rose Luxemburg — da revolucija po svojim društvenim pretpostavkama ne može nikada doći »prerano«, ali da se mora odigrati »prerano« s obzirom na održanje vlasti. (Dakle, ideološki). Time su, i pored ove povijesne perspektive o putu proletarijata do njegova oslobođenja zastupali mišljenje da je spontano-revolucionarni samoodgoj proleterskih masa (kroz masovne akcije i njihova iskustva), potpomognut teorijski tačnom agitacijom, propagandom itd. partije, dovoljan da garantira potreban razvoj, i tako na izvjestan način ostali pri ideološkom dozrijevanju proleterijata za njegov revolucionarni poziv.

Lenjin je bio prvi — a dugo vremena i jedini — značajan vođa i teoretičar koji je tom problemu pristupio s teorijski bitne i zato praktički odlučujuće strane: *sa strane organizacije*. Danas je opće poznat spor oko člana 1. Statuta organizacije na Briselsko-londonskom kongresu 1903. Vodio se oko pitanja može li biti član organizacije onaj koji je potpomaže i radi pod njezinom kontrolom (kao što su htjeli menjševici) ili je pri tom neminovno sudjelovanje u ilegalnim organizacijama, pristupanje partijskom radu svim svojim bićem, i potpuno podređivanje — vrlo strogo koncipiranoj — partijskoj disciplini. Ostala organizaciona pitanja, npr. centralizma samo su nužne stvarne posljedice tog stava. Taj se spor može razumjeti samo iz proturječnosti obaju temeljnih stavova o mogućnosti, vjerojatnom toku, karakteru itd. revolucije, iako je svu tu povezanost tada prozreo jedino Lenjin.

Boljševički plan organizacije izdiže iz manje-više kaotičnog mnoštva cijele klase grupu revolucionera, kojima su ciljevi jasni, koji su spremni na svaku žrtvu. Nije li tako stvorena opasnost da se ti »profesionalni revolucineri« odvoje od zbiljskog života klase i u toj odvojenosti izrode u grupu zavjerenika, sektu? Nije li taj plan organizacije samo praktična posljedica onog »blankizma« za koga su »oštroumni« revizionisti mislili da ga mogu otkriti i kod Marxa? Ovdje se ne može istraživati koliko taj prigovor promašuje i samog Blankija. On, međutim, ne pogađa jezgro Lenjinove organizacije već stoga što grupe revolucionera ni u jednom trenutku nemaju zadatak da »prave revoluciju«, ili da svojom samostalnom hrabrom akcijom oduševu pasivnu masu i stave je pred revolucionarni *fait accompli*. *Lenjinov plan organizacije pretpostavlja činjenicu revolucije, aktuelnost revolucije*. Da su menjševici u svom historijskom predviđanju imali pravo, da smo išli ususret — relativno — mirnom vremenu prosperiteta i laganog širenja demokracije, da su čak i u zaostalim zemljama »progresivne« klase otplavile feudalne ostatke, grupe revolucionera od zanata nužno bi okoštale u sektaštvo i morale postati puki propagandni centri. Partija kao strogo centralizirana organizacija najsvjesnijih elemenata proletarijata — i to samo njih — smišljena je kao *instrument klasne borbe u revolucionarnom vremenu*.

»Ne može se«, kaže Lenjin, »mehanički dijeliti političko od organizacionog« i tko prihvaća ili odriče boljševičku organizaciju partije neovisno od pitanja da li živimo u vrijeme proleterske revolucije — sigurno uopće nije shvatio njezinu bit. Prigovor bi se,

međutim, mogao pojaviti i sa sasvim suprotne strane: upravo aktuelnost revolucije čini takvu organizaciju suvišnom. Moglo je u vrijeme mirovanja revolucionarnog pokreta i biti korisno organizaciono okupljanje revolucionera od zanata. Ali u godinama same revolucije, u vrijeme kada su mase najdublje uzbuđene, kad u toku jednog tjedna, čak jednog dana, sakupljaju više revolucionarnih iskustava i postaju zrelije, nego inače desetljećima, kada revolucionarno nastupaju čak i oni dijelovi klase koji se zbog svojih svakodnevnih užitaka nikad nisu dali uvući u pokret, takva organizacija je nekorisna i besmislena. Ona odnosi potrebnu energiju i, ako postane utjecajna, koči spontanu, revolucionarnu aktivnost masa.

Potpuno je jasno: taj prigovor ponovno vodi problemu ideološkog dozrijevanja. Komunistički manifest vrlo jasno određuje odnos revolucionarne partije proleterijata spram cjelokupne klase. Komunisti se od ostalih radničkih partija razlikuju samo time što s jedne strane u različitim nacionalnim borbama proletera ističu i ostvaruju zajedničke, od nacionalnosti nezavisne, interese cjelokupnog proleterijata, a s druge strane time što na različitim stupnjevima razvoja, kroz koje prolazi borba između proleterijata i buržoazije, uvijek zastupaju interese cijelog pokreta. Komunisti su, dakle, praktično onaj dio proleterijata koji je najodlučniji, koji uvijek gura dalje; oni prije ostale mase proleterijata imaju uvid u tok i opće rezultate proleterskog pokreta« Oni su — drugim riječima — *klasna svijest proleterijata koja je dobila vidljiv oblik*. Pitanje njezine organizacije rješava se prema predviđanju kako proleterijat doista zadobiva i potpuno prisvaja svoju vlastitu klasnu svijest. Svatko, tko bezuvjetno ne poriče revolucionarnu funkciju partije pretpostavlja da se to ne dešava samo po sebi, mehaničkim djelovanjem ekonomskih snaga kapitalističke proizvodnje, pukim organskim rastom spontaniteta masa. Razlika između Lenjinove koncepcije partije i ostalih koncepcija počiva prije svega na tome što on s jedne strane dublje i ozbiljnije nego drugi shvaća diferenciju unutar proleterijata (nastanak radničke aristokracije) i što s druge strane vidi revolucionarnu suradnju proleterijata s drugim klasama u naprijed izloženoj, novoj povijesnoj perspektivi. Otuda slijedi povećano značenje proleterijata u pripremanju i vođenju revolucije, a otuda opet vodeća uloga partije spram radničke klase.

Nastanak i rastuće značenje radničke aristokracije s ovog stajališta znači da sve više raste i učvršćuje se uvijek prisutna — relativna — divergencija neposrednih svakodnevnih interesa izvjesnih radničkih slojeva od zbiljskih interesa cijele klase. Kapitalistički razvoj koji je u početku silom izjednačio i ujedinio geografski, cehovski itd. razjedinjenu radničku klasu, stvara sada novu diferencijaciju. Posljedica te diferencijacije nije sada više samo razjedinjenost proleterijata u neprijateljstvu spram buržoazije. Pored toga nastaje opasnost da ti slojevi, kojima je njihov uspon do malograđanskog načina života, posjedovanje pozicija u partijskoj i sindikalnoj birokraciji, mjestimično i gradskoj upravi usprkos — ili upravo zbog — njihove ideologije koja je postala građanska, nezrelosti njihove proleterske klasne svijesti, omogućio nadmoćnost u formalnom obrazovanju i rutini upravljanja nad ostalim radničkim slojevima, budu u stanju da djeluju ideološki konzervativno na cijelu klasu. To znači da oni svojim utjecajem

u proleterskim organizacijama pridonose zamaglivanju klasne svijesti svih radnika i usmjeravaju proletarijat u pravcu prešutnog saveza s buržoazijom. Puka teorijska jasnoća i odgovarajuća agitacija i propaganda ne mogu s tom opasnošću izaći na kraj. Te suprotnosti interesa dugo se ne ispoljavaju u obliku koji bi bio vidljiv svim radnicima, što više, čak i njihovi ideološki predstavnici ponekad niti ne slute da su već zastranili s puta cjelokupne klase. Stoga se te razlike mogu vrlo lako prikazati kao »teorijska« ili »taktička« razmimoilaženja. Revolucionarni instinkt radnika, koji ponekad izbija u velikim, spontanim, masovnim akcijama, nije u stanju da za cijelu klasu sačuva visinu klasne svijesti postignute nesvjesnim djelovanjem.

Već stoga je neophodna organizacijska samostalnost potpuno svjesnih elemenata klase. *U ovom misaonom toku se međutim pokazuje da je Lenjinov oblik organizacije neophodno vezan za predviđanje dolazeće revolucije.* Jer, tek u tom sklopu svako se odstupanje od pravilnog puta klase javlja kao sudbonosno i kobno; tek u tom sklopu može odluka o prividno sitnom, svakodnevnom pitanju postati vrlo dalekosežna za cijelu klasu; tek u tom sklopu postaje posjedovanje jasnog i vidljivo oblikovanog mišljenja i djelovanja koje zbiljski odgovara njegovom klasnom položaju, životnim pitanjem proletarijata.

Aktuelnost revolucije, međutim, istovremeno znači da se društveno previranje, raspad stare strukture društva, ni u kom slučaju ne ograničava samo na proletarijat, nego da obuhvaća sve društvene klase. To, što »donji slojevi« ne žele, a gornji ne mogu živjeti na stari način, po Lenjinu je bitno obilježje revolucionarne situacije; »revolucija je nemoguća bez krize cijele nacije (koja jednako zahvaća i izrabljivane i izrabljivače)«. Što je kriza dublja to su veći izgledi revolucije. Ali što je ona dublja, što zahvaća više društvenih slojeva, to se više u njoj križaju najrazličitiji elementarni pokreti, to zamršeniji i promjenljiviji postaju odnosi snaga između dviju klasa o čijoj borbi na koncu ovisi rezultat cjeline: buržoazije i proletarijata. *Želi li proletarijat pobijediti u toj borbi on mora poticati, i potpomagati svaku struju koja vodi razaranju građanskog društva i nastojati da svaki elementarni čak iako još vrlo nejasni pokret, na bilo koji način uvrsti u cjelokupni revolucionarni pokret.*

Približavanje revolucionarnog perioda pokazuje se i po tome što svi nezadovoljnici starog društva traže priključenje ili bar savez sa proletarijatom. Upravo ovdje se, međutim, može kriti velika opasnost. Jer ako proleterska partija nije organizirana tako da je obezbijeđen klasno-pravilan smjer politike, ti saveznici, koji se u jednoj revolucionarnoj situaciji sve više povećavaju, mogu umjesto pomoći donijeti zbrku. Ostali potlačeni slojevi društva (seljaci, malograđani, intelektualci) ne streme, naime, što je samo po sebi razumljivo, istom cilju kao i proletarijat. Proletarijat — ako zna što želi i što klasno treba da želi — može spasiti sebe i te slojeve iz njihove socijalne bijede. Ako je, međutim, partija, borbeni nosilac njegove klasne svijesti, nesigurna s obzirom na puteve kojima klasa treba da ide, što više, ako njezin proleterski karakter nije i organizaciono zajamčen, ti se slojevi ulijevaju u proletersku partiju, skreću je s puta i savez s njima, koji bi u klasno jasnoj organizaciji proleterske partije pospješio revoluciju te može postati ono što je najviše ugrožava. Nužni polovi Lenjinove organi-

zacije su dosljedno tome: za članove partije najstroži izbor s obzirom na klasnu svijest; a maksimalna solidarnost i potpomaganje za sve potlačene i izrabljivane u kapitalističkom društvu. Ona dijalektički ujedinjuje zatvorenost, koja je svjesna cilja i univerzalnost; vođenje revolucije u strogo proleterskom smislu i njezin općenacionalni (i internacionalni) karakter. Menjševička organizacija slabi ta dva pola, miješa ih, snižava do kompromisa i tako ujedinjuje u *samoj partiji*. Ona se odvaja od širokih slojeva potlačenih (npr. od seljaka) a ujedinjuje u partiji najraznovrsnije interesne grupe koje joj priječe jedinstveno mišljenje i djelovanje. Umjesto da u burnoj borbi klasa koje se kaotički trvu — jer se svaka revolucionarna situacija ispoljava upravo duboko razrovanim kaotičnim stanjem cijelog društva — pomogne da se oformi dovoljno jasan front koji je odsudan za pobjedu, *front proletarijata protiv buržoazije* i oko proletarijata okupi ostale nerazvijene grupe drugih potlačenih, takva partija se sama pretvara u bezličnu mješavinu različitih interesnih grupa. Ona može djelovati jedino pomoću unutrašnjih kompromisa i postaje ili privjesak svjesnijih i elementarnijih grupa ili je prisiljena da fatalistički promatra događaje. Lenjinova zamisao organizacije znači dvostruki *prekid s mehaničkim fatalizmom*: kako s onim koji klasnu svijest proletarijata shvaća kao mehanički proizvod njegovog klasnog položaja, tako i s onim koji u samoj revoluciji vidi samo mehanički izraz ekonomskih snaga koje su fatalistički izbile, i koje — pri dovoljnoj »zrelosti« objektivnih uvjeta revolucije — tako reći automatski vode proletarijat do pobjede. Kad bi se moralo čekati da proletarijat uđe u odlučujuću bitku jedinstveno i jasno, ne bi nikad bilo revolucionarne situacije. S jedne strane bit će uvijek — a što je kapitalizam razvijeniji to više — proleterskih slojeva koji pasivno promatraju oslobodilačku borbu njihove klase i čak prelaze u protivnički tabor. S druge strane držanje proletarijata, njegova odlučnost i visina klasne svijesti nije ni u kom slučaju nešto što fatalističkom nužnošću proizlazi iz njegova ekonomskog položaja.

Jasno je, samo po sebi, da i najveća i najbolja partija svijeta ne može »praviti« revoluciju. Ali način kako proletarijat reagira na neke situacije bitno ovisi o jasnoći i energiji koju partija može dati svojim klasnim ciljevima. *U vrijeme aktuelnosti revolucije stari problem, može li se ili ne može praviti revolucija, dobiva tako potpuno novo značenje*. S tom promjenom značenja mijenja se i odnos partije i klase, mijenja se i značenje organizacionog pitanja za partiju i cjelokupni proletarijat. U temelju starog pitanja o »pravljenu« revolucije leži okoštalo, nedijalektičko odvajanje nužnosti povijesnog toka od aktivnosti djelotvorne partije. Na tom nivou, gdje »pravljenje« revolucije znači njezino »stvaranje iz ničega«, treba to »pravljenje« potpuno odreći.

Aktivnost partije u vrijeme revolucije znači, međutim, nešto bitno drugo. Ako je temeljna značajka vremena revolucionarnost, tada akutno revolucionarna situacija može nastupiti svakog trena. Teško da se ikada mogu tačno unaprijed odrediti vrijeme i okolnosti njezina nastupanja. Ali se zato tim više mogu unaprijed odrediti one tendencije koje vode njezinom nastupanju i osnovne crte pravilnog djelovanja pri njezinom nastupanju. Aktivnost partije je utemeljena u toj spoznaji povijesti: *Partija mora pripremiti revoluciju*. To znači da ona mora s jedne strane pokušati da svojim djelovanjem (svojim utjecajem na aktivnost proletarijata i

drugih potlačenih slojeva) ubrza sazrijevanje tih tendencija za revoluciju. S druge strane ona proletarijat mora ideološki, taktički, materijalno, organizaciono pripremiti za djelovanje kakvo je nužno u akutnoj revolucionarnoj situaciji. Time i unutrašnja organizaciona pitanja dospijevaju u novu perspektivu. Stara shvaćanja, kako ono koje je zastupao Kautsky da organizacija čini *pretpostavku* revolucionarnog djelovanja, tako i ono Rose Luxembourg, da je partija *produkt* revolucionarnog masovnog pokreta, pokazuju se kao jednostrana i nedijalektična. Funkcija partije da pripremi revoluciju čini od nje istovremeno i jednako intenzivno proizvođača i proizvod, pretpostavku i plod revolucionarnog pokreta masa. Svjesna aktivnost partije počiva na jasnoj spoznaji objektivne nužnosti ekonomskog razvoja, njezina stroga organizaciona zatvorenost živi u stalnom plodonosnom prožimanju s elementarnim borbama i patnjama masa. Rosa Luxembourg mjestimično se jako približila tom prožimanju. Ali ona u njemu ne razabire *svjesni i aktivni element*. Zbog toga i nije bila u stanju da spozna ključnu tačku Lenjinove koncepcije partije: njezinu funkciju da pripremi revoluciju. Stoga je morala na najgrublji način krivo razumjeti sve organizacione principe koji su otuda slijedili. Sama revolucionarna situacija ne može, naravno, biti proizvod djelovanja partije. Zadatak partije je da predvidi koji pravac poprima razvoj objektivnih ekonomskih snaga i kakvo treba da bude ponašanje radnika da bi bilo primjereno situaciji koja se tako razvija. Adekvatno tom predviđanju ona mora što je više moguće duhovno, materijalno i organizaciono pripremiti proletarijat s obzirom na ono što dolazi i s obzirom na njegove interese spram toga. Posljedice i situacije koje slijede iz tog budućeg proizvoda su ekonomskih snaga kapitalističke proizvodnje, koji djeluju slijepo i nužnošću prirodnih zakona. Ipak, ni ovdje na mehaničko-fatalistički način. Mi smo već na primjeru ekonomskog raspadanja agrarnog feudalizma u Rusiji mogli vidjeti da je sam proces raspadanja doduše proizvod koji nastaje silom kapitalističkog razvoja, ali da njegove posljedice na klasnu strukturu društva, klasne podjele, koje iz njega nastaju, nisu — promatra li ga se izolirano — ni u kom slučaju utemeljene samo u tom procesu, te da, stoga, ne mogu biti samo iz njega spoznatljive. One ovise o okolini u kojoj će se odigrati. Sudbina cijelog društva, koga su ti procesi sastavni dio, je posljednji momenat koji određuje njihov smjer. Veliku ulogu u toj cjelini igraju djelovanja klasa koja nastaju spontano-elementarno ili koja su svjesno vođena. Što je neko društvo više razrovano, što je više prestala funkcionirati njegova »normalna« struktura, što je više poremećena njegova socijalno-ekonomska ravnoteža, to znači, što je neka situacija revolucionarnija, to je odsudnija njihova uloga. Otud slijedi da cjelokupni razvoj društva u vrijeme kapitalizma ni u kom slučaju ne ide jednostavnim ravnim pravcem. Što više, iz tog prožimanja nastaju u društvenom totalitetu situacije u kojima se određena tendencija može ozbiljiti samo ukoliko se situacija pravilno spozna i prema tome ocijeni. Ali razvoj ekonomskih snaga koji je prividno neodoljivo gonio u takvu situaciju, ukoliko se to zanemari i ne povuku posljedice, ni u kom slučaju ne nastavlja dosadašnju liniju jednako neodoljivo, nego se često izvrće u svoju suprotnost. (Predstavite sebi položaj Rusije da boljševici nisu u novembru 1917. osvojili vlast i doveli agrarnu revoluciju dokraja. »Prusko« rješenje agrarnog pitanja ne bi bilo pot-

puno isključeno pod jednim kontrarevolucionarnim ali u poređanju s predrevolucionarnim carizmom, modernim kapitalističkim režimom).

Tek kad se spozna povijesna okolina u kojoj proleterska partija treba da djeluje, može se zbiljski shvatiti njezina organizacija. Ona počiva na golemim svjetsko-historijskim zadacima koje proleterijatu postavlja epoha propadanja kapitalizma, na golemoj svjetsko-historijskoj odgovornosti koju ti zadaci svaljuju na vodeći sloj proleterijata. Stoga što partija iz spoznaje totaliteta društva zastupa interese cijelog proleterijata (i kroz to posebno interese svih potlačenih, budućnost čovječanstva) ona mora u sebi ujediniti sve suprotnosti u kojima se izražavaju ti zadaci postavljeni od centra društvene cjeline. Mi smo već istakli da najstroži izbor članova partije s obzirom na jasnoću klasne svijesti i bezuvjetnu odanost stvari revolucije, mora biti sjedinjen sa sraštanjem, sa životom masa koje se bore i pate. Sva nastojanja da se ispuni prva strana bez njezina protupola, moraju svršiti okoštalošću grupa sastavljenih od samih dobrih revolucionera. (To je temelj borbe koju je Lenjin vodio protiv »lijevih« od otsovizma do KAP). Strogost zahtjeva prema članovima partije samo je sredstvo da se cjelokupnom proleterijatu (a kroz to i svim društvenim slojevima koje kapitalizam izrabluje) jasno stave pred oči, osvijeste njihovi istinski interesi; sve ono što doista leži u temelju njihovih nesvjesnih djelovanja, njihova nejasnog mišljenja i zbrkanih osjećanja.

Mase mogu učiti samo djelujući i samo borbom postati svjesne svojih interesa. U borbi čiji su ekonomsko-socijalni temelji u stalnoj promjeni te se stoga *uvjeti i sredstva neprekidno mijenjaju*. Vodeća partija proleterijata može svoje određenje ispuniti samo onda ako je ona *uvijek jedan korak ispred masa koje se bore, da bi im mogla pokazati put*. Ipak, uvijek samo *jedan korak ispred*, kako bi uvijek mogla ostati vođa *njihove* borbe. Njezina teorijska jasnoća vrijedi samo onda ako partija ne ostaje pri općoj, čisto teorijskoj pravilnosti teorije, nego ako joj teorija uvijek izrasta iz konkretne situacije, ako teorijska ispravnost samo izražava uvijek smisao konkretne situacije. Partija, dakle, mora s jedne strane posjedovati teorijsku jasnoću i čvrstinu da bi mogla usprkos svim kolebanjima masa, riskirajući čak i prolaznu izolaciju, ostati na pravom putu. Ali s druge strane ona mora biti tako elastična i sposobna da uči, da bi u svakom, iako još vrlo neizdiferenciranom istupu masa, mogla razabrati revolucionarne mogućnosti koje su masama ostale neosviještene.

Takvo prilagođavanje životu cjeline je nemoguće *bez najstrože discipline u partiji*. Ako partija nije sposobna da svoju spoznaju situacije momentano prilagodi situaciji koja se neprekidno mijenja, zaostaje iza događaja i od vođe postaje ona koja je vođena, gubi kontakt s masama i dezorganizira se. Posljedica toga je da organizacija mora neprekidno funkcionirati najvećom oštrinom i strogošću kako bi to prilagođavanje, kad je to potrebno, mogla pretvoriti u djelo. To istovremeno znači da se ta elastičnost mora neprekidno primjenjivati i na samu organizaciju. Oblik organizacije koji je u određenoj situaciji bio koristan za određene ciljeve, može u promijenjenim uvjetima borbe postati kočnica.

U biti povijesti je da uvijek proizvodi *novo*. To novo se ne može unaprijed izračunati nijednom nepogrešivom teorijom: ono

se mora spoznati iz njegovih prvih klica koje se pokazuju i svjesno razvijati do spoznaje. Ni u kom slučaju nije zadatak partije da masama nametne bilo kakav apstraktno izmudrovani način ponašanja. Ona, naprotiv, treba neprestno *da uči* iz borbe i metoda borbe masa. Ali ona mora i u učenju biti aktivna pripremajući naredne revolucionarne akcije. Ona mora ono do čega su mase došle spontano — pravilnim klasnim instinktom — osvijestiti i povezati s totalitetom revolucionarne borbe; ona mora prema Marxovim riječima, objašnjavati masama njihove vlastite akcije, da bi tako očuvala ne samo kontinuitet revolucionarnih iskustava proletarijata, nego da bi svjesno i aktivno poticala daljnji razvoj tih iskustava. Organizacija treba da se kao instrument uklopi u cjelinu tih spoznaja i djelovanja koja iz njih proizlaze: ne bude li to činila razorit će je razvoj događaja koji nije spoznala i stoga nije njim ovladala. *Svaki dogmatizam u teoriji i okoštaloš u organizaciji su stoga pogibelnji za partiju.* Lenjin kaže: »Svaki novi oblik borbe koji je povezan s novim opasnostima i novim žrtvama, nužljivo »dezorganizira« organizacije koje nisu pripremljene za taj novi oblik borbe.« Zadatak je partije i s obzirom na sebe samu — ovdje upravo najviše — da slobodno i svjesno prijeđe neophodan put preobražaja prije nego što opasnost dezorganizacije postane akutna i tako utječe na mase preobražavajući i potičući ih.

Taktika i organizacija čine samo dvije strane nerazdvojne cjeline. *Zbiljski rezultati mogu se postići samo istovremeno.* I u taktici i u organizaciji mora se ići, želi li se postići zbiljske rezultate, istovremeno konsekvantno i elastično, nepokolebivo insistirajući na principu, otvoreno gledajući na sve. Ni taktički ni organizacijski ono ne može postojati nešto što bi po sebi i za sebe bilo dobro ili loše. Tek odnos spram cjeline, spram sudbine proletrske revolucije čini neku misao, neku mjeru pravilnom ili krivom. Zbog toga je npr. Lenjin — prije prve ruske revolucije — jednakom odlučnošću pobijao kako one koji su željeli ukinuti tobože beskorisnu i sektašku ilegalnost, tako i one koji su, odajući se potpuno ilegalnosti, principijelno odbacili legalne mogućnosti. Stoga je pokazivao isti ljutiti prezir kako spram rastvaranja u parlamentarizmu tako i spram principijelnog antiparlamentarizma.

Lenjin ne samo da nikada nije bio politički utopist nego nije nikada imao nikakve iluzije o svojim suvremenicima. »Mi želimo« govori on u prvim herojskim trenucima pobjedonosne proletrske revolucije »izgraditi socijalizam s ljudima, koje je kapitalizam odgojio, uništio i uništava ih, ali ih isto tako očeličio za borbu.« Golemi zahtjevi koje Lenjinova organizacija postavlja profesionalnim revolucionerima, nema u sebi ništa utopijskog. Doduše, isto tako nemaju ništa od onog što je prilijepljeno na površinu običnog života, od postojeće faktičnosti, empirije. Lenjinova organizacija utoliko je sama dijalektička, dakle, ne samo proizvod dijalektički povijesnog razvoja nego i njegov svjesni podstrekač, *ukoliko je ona sama istovremeno svoj proizvod i svoj proizvođač.* Ljudi sami stvaraju svoju partiju i moraju imati visok stupanj klasne svijesti i privrženosti da bi mogli i htjeli sudjelovati u njezinoj organizaciji. Ali zbiljski profesionalni revolucioneri postaju tek u organizaciji i kroz organizaciju. Jakobinac, koji se veže s revolucionarnom klasom, svojom odlučnošću, sposobnošću za djelovanje, znanjem i entuzijazmom oblikuje djela cijele klase. Ali društveno biće klase i klasna svijest koja iz njega proizlazi uvijek je ono

što određuje smjer njezinih djelovanja. Nije to zastupničko djelovanje u ime klase, nego intenziviranje djelovanja same klase. Partija, dakle, koja je pozvana da vodi proletersku revoluciju ne prima se tog vodstva dovršena, i ona *nije nego i ona postaje*. Proces plodonosnog prožimanja partije i klase ponavlja se — doduše izmijenjen — u odnosu partije spram njezinih članova. Jer kao što Marx kaže u svojim aforizmima o Feuerbachu: »Materijalističko učenje da su ljudi proizvod okolnosti i odgoja, promijenjeni ljudi, dakle, proizvod drugih okolnosti i izmijenjenog odgoja, zaboravlja, da upravo ljudi mijenjaju okolnosti i da sam odgojitelj mora biti odgojen.« Lenjinova koncepcija partije je najoštriji raskid s mehaničkom i fatalističkom vulgarizacijom marksizma. Ona je praktično ozbiljenje njegove prave biti, njegove najdublje tendencije: »Filozofi su samo svijet različito tumačili, radi se o tome da se on izmijeni.«

IV Imperijalizam: svjetski rat i građanski rat

Jesmo li stupili u vrijeme odlučujućih revolucionarnih borbi? Je li već kucnuo čas kada je proletarijat prisiljen da pod prijetnjom vlastitog uništenja ispuni svoj poziv za mijenjanje svijeta? Nema sumnje da nikakva ideološka ili organizaciona zrelost proletarijata ne može donijeti tu odluku, ako ta zrelost, odlučnost proletarijata za bitku nije posljedica objektivnog ekonomsko-socijalnog položaja svijeta koji goni na odluku. To ne može odlučiti jedan događaj, bilo pobjeda, bilo poraz. Čak se ne može niti utvrditi radi li se o pobjedi ili porazu, ako se promatra samo neki pojedinačni događaj. Tek povezanost sa cijelinom društveno-povijesnog razvoja označava neki pojedinačni događaj kao pobjedu ili poraz u svjetsko-povijesnom razmjeru. Stoga diskusija koja je izbila u ruskoj socijal-demokraciji još u vrijeme prve revolucije, (a koja je obuhvaćala kako menjševike tako i boljševike) a koja je dostigla svoj vrhunac poslije njezina poraza, diskusija o pitanju da li se govori u odnosu na revoluciju 1847. god. (*prije* odlučujuće revolucije) ili 1848. god. (*nakon* poraza revolucije) nužno preraste ruske probleme u užem smislu. To pitanje može se riješiti samo ako je riješeno pitanje o temeljnoj značajki naše epohe. Čisto rusko pitanje je li revolucija 1905. bila građanska ili proleterska, i je li — proletersko-revolucionarno — ponašanje radnika bilo pravilno ili »pogrešno«, može se isto tako odgovoriti samo u tom sklopu. Ipak već samo energično postavljanje tog pitanja pokazuje smjer u kom treba tražiti odgovor. Podjela na lijeve i desne i u radničkom pokretu izvan Rusije počinje sve više poprimati oblik diskusije o općem karakteru epohe. Diskusije o tome jesu li određeni, sve vidljiviji ekonomski fenomeni (koncentracija kapitala, sve veći značaj velikih banaka, kolonizacija) samo kvantitativna povećanja »normalnog« razvoja kapitalizma, ili u njima treba razabrati približavanje nove epohe kapitalizma — epohe imperijalizma? Treba li ratove koji nakon jednog relativno mirnog perioda postaju sve češći (burski rat, špansko-američki rat, rusko-japanski rat itd.) smatrati »slučajnim« i »epizodnim«, ili u njima treba sagledati prve znakove perioda sve žešćih ratova? I konačno: Dostaju li stare metode borbe proletarijata, ako je razvoj kapitalizma stupio u novu fazu, da bi pod tim izmijenjenim uvjetima ostvarile klasne interese proleta-

rijata? Jesu li stoga ovi novi oblici klasne borbe proletarijata koji su se pojavili prije i za vrijeme revolucije (masovni štrajk, oružani ustanak) događaji od samo lokalnog, specijalnog značaja, možda čak »pogreške« i »zablude«, ili se u njima mora vidjeti prve, pravilnim klasnim instinktom poduzete, spontane pokušaje masa da svoje djelovanje prilagode svjetskoj situaciji?

Lenjinov praktični odgovor na ovaj povezani kompleks pitanja je poznat. On je najbolje izražen u tome što je on — gotovo odmah nakon poraza revolucije, dok kukanje menjševika zbog pogrešnog »pretjerivanja« ruskih radnika još ni izdaleka nije zamuklo — na kongresu Druge internacionale u Stuttgartu poduzeo borbu za jasnošću i oštrinu stava Druge internacionale spram opasnosti imperijalističkog svjetskog rata, koja je neposredno prijetila i pokušao usmjeriti taj stav u pravcu traženja odgovora na pitanje *što da se radi protiv toga rata*.

Amandman Lenjina i Rose Luxembourg primljen je u Stuttgartu i kasnije potvrđen na kongresima u Kopenhagenu i Baselu. To znači da je Druga internacionala službeno priznala opasnost od imperijalističkog svjetskog rata koji se približavao i neminovnost da mu se proletarijat revolucionarno suprotstavi. Očito je, dakle, da Lenjin nije bio osamljen kako u svom stavu spram rata, tako i u ekonomskoj spoznaji imperijalizma kao nove faze kapitalizma. Cijela ljevica, čak dijelovi centra i desnog krila Druge internacionale, priznale su postojanje ekonomskih činjenica koje leže u temelju imperijalizma. Hilferding je pokušao da dâ ekonomsku teoriju tih novih pojava, a Rosi Luxembourg je čak uspjelo da cjelokupni ekonomski kompleks imperijalizma izloži kao neminovnu posljedicu procesa reprodukcije u kapitalizmu, da ga organski uvrsti u teoriju povijesti historijskog materijalizma i konkretno-ekonomski utemelji »teoriju sloma«. Pa ipak, Lenjinova osamljenost kad je u augustu 1914. godine — i još dugo poslije toga bio potpuno sam sa svojim stavom spram svjetskog rata nije bila nipošto slučajna. Još manje se je, međutim, može objasniti psihološki ili normalno: kao da su neki koji su ranije isto tako dobro ocijenili imperijalizam sada postali kolebljivi zbog »straha« itd. Ne. *Stavovi pojedinih socijalističkih struja u augustu 1914. bili su dosljedne stvarne posljedice njihova dosadašnjeg teorijskog, taktičkog itd. ponašanja*. Lenjinovo shvaćanje imperijalizma je — to je prividno paradoksalno — s jedne strane značajan teorijski doprinos, a s druge strane ne sadrži ništa zbiljski teorijski novog. Ono je dobrim dijelom izgrađeno na Hilferdingu i ni u kom slučaju ne zavređuje, čisto ekonomski gledano, da ga se dubinom i veličanstvenošću upoređuje s divnim proširenjem Marxove teorije reprodukcije koju je učinila Rosa Luxembourg. Lenjinova nadmoćnost sastoji se u tome — to je teorijski veliko djelo bez presedana — što je njemu uspjelo da ekonomsku teoriju *imperijalizma konkretno bez ostatka poveže sa svim praktičnim pitanjima današnjice*; što mu je uspjelo da od ekonomike nove faze učini nit vodilju svih konkretnih postupaka u tako odsutnoj okolini. Stoga on npr. za vrijeme rata odbacuje neke — krajnje lijeve — stavove poljskih komunista kao »imperijalistički ekonomizam«; stoga njegova obrana od Kautskijeva shvaćanja »ultraimperijalizma«, teorije nadanja u nastanak miroljubivog svjetskog trusta kapitala do toga da je svjetski rat »slučajan«, a ne jedino »pravilan« put, kulminira u tvrdnji da Kautsky dijeli ekonomiju imperijalizma od njegove politike. Doduše, teorija imperija-

lizma Rose Luxembourg (Pannekoeka i ostalih lijevih) nije ni u kom slučaju ekonomistička u užem doslovnom smislu. Svi oni, a Rosa Luxembourg napose, ističu upravo one momente ekonomike imperijalizma gdje ona nužno prelazi u politiku (kolonijalizam, ratna industrija). Pa ipak ta teorija nije konkretna. Rosa Luxembourg nenadmašno pokazuje kako je dosljedno procesu akumulacije postao neminovan prijelaz u imperijalizam, epohu borbe za kolonijalna tržišta i izvore sirovina; kako ta epoha — posljednja faza kapitalizma — mora biti epoha svjetskog rata. Ona tim, međutim, samo utemeljuje teoriju *cijele* epohe, teoriju modernog imperijalizma *uopće*. Ali ni ona nije mogla naći prijelaz iz te teorije u konkretne zahtjeve dana. »Junska brošura« u svojim konkretnim dijelovima nije nipošto neminovna posljedica »Akumulacije kapitala«. Teorijska tačnost ocjene cijele epohe u nje se ne konkretizira do jasne spoznaje onih konkretnih pokretačkih snaga čija je ocjena i revolucionarno iskorištavanje praktički zadatak marksističke teorije.

Lenjinova nadmoćnost u ovoj tački nipošto se ne iscrpljuje frazom o »političkoj genijalnosti«, »praktičnoj oštroumnosti«. Što više to je *čisto teorijska nadmoćnost u ocjeni cjelokupnog procesa*. Nema, naime, ni jedne jedine praktične odluke u cijelom Lenjinovom životu koja ne bi bila stvarna i logička posljedica njegove teorijske pozicije. A to što je temeljna maksima te pozicije zahtjev za konkretnom analizom konkretne situacije obrće problem u očima onih koji misle nedijalektički u »realno-političko« — praktično. *Za marksiste nije konkretna analiza konkretne situacije* nikakva suprotnost spram »čiste teorije«, nego naprotiv: *vrhunac prave teorije*, tačka gdje se teorija zbiljski ispunjuje i na kojoj se stoga obrće u praksu.

Ta teorijska nadmoćnost počiva na tome što je Lenjin od svih Marxovih sljedbenika bio onaj čiji je pogled bio najmanje iskvaren fetišističkim kategorijama njegove kapitalističke okoline. Odlučujuća nadmoć Marxove ekonomije spram svih njezinih prethodnika i sljedbenika je u tome što je samo njoj metodološki uspjelo da u svim onim najzamršenijim pitanjima, gdje se prividno mora raditi o najčišćim ekonomskim (dakle, najčešće fetišističkim) kategorijama, problemu dâ takvu interpretaciju, po kojoj su iza »čisto ekonomskih kategorija« postale vidljive one klase čije društveno biće te ekonomske kategorije u svom razvojnom procesu izražavaju. (Imajmo na umu razlike konstantnog i varijabilnog kapitala spram klasičnog razlikovanja fiksnog i cirkulirajućeg kapitala. Tek tim razlikovanjima postaje vidljiva klasna struktura građanskog društva. Marxova interpretacija problema viška vrijednosti već je otkrila klasnu raslojenost između buržoazije i proletarijata. Prirast konstantnog kapitala pokazuje taj odnos u dinamičnoj povezanosti procesa cijelog društva i istovremeno razgolićuje borbu različitih grupa kapitala za podjelu viška vrijednosti).

Lenjinova teorija imperijalizma manje je teorija njegova ekonomski nužnog nastanka i njegovih ekonomskih granica — kao što je to npr. ona Rose Luxemboug — a više teorija konkretnih klasnih snaga koje su u imperijalizmu postale djelotvorne nakon što ih je imperijalizam sam oslobodio; *to je teorija konkretne svjetske situacije koja je nastala s imperijalizmom*. Kad Lenjin istražuje bit monopolističkog kapitalizma, njega u prvom redu interesira ta konkretna svjetska situacija i klasna raslojavanja koje ona

izaziva; njega interesira kako velike kolonijalne sile de facto dijele zemlju; kako se koncentracijom kapitala mijenja unutarnja klasna slojevitost buržoazije i proletarijata (čisto parazitski slojevi rentijera, radnička aristokracija itd.). I prije svega: kako unutarnje kretanje monopolističkog kapitalizma, zbog nerazvijenog tempa u pojedinim zemljama ponovo čini nemogućim povremeno uspješne miroljubive podjele »interesnih područja« i goni u sukobe koji se mogu razriješiti samo silom. Nakon što se bit imperijalizma odredi kao monopolistički kapitalizam, a njegov rad kao nužan razvoj i ospoljenje tendencije k još većoj koncentraciji, k apsolutnom monopolu, postaje jasno raslojavanje društva i njegov odnos spram rata. Pokazuje se da je puki iluzionizam zamišljati — à la Kautsky — da se protiv imperijalizma mogu mobilizirati i oni dijelovi građanstva koji od njega nemaju »direktne« koristi, nego su čak od njega »prevareni«. Monopolistički razvoj vuče sobom cijelu buržoaziju i nalazi podršku ne samo u — već po sebi uvijek kolebljivom — malograđanstvu nego čak (doduše privremeno) i u dijelovima proletarijata. Nije tačno što neki vjeruju da revolucionarni proletarijat svojim neumoljivim odbacivanjem imperijalizma biva u društvu izoliran.

Razvoj kapitalističkog društva uvijek je ispunjen proturječnostima i kreće se u suprotnostima. Monopolistički kapitalizam stvara po prvi put u povijesti svjetsku privredu u pravom smislu te riječi; njegov rat, imperijalistički rat, stoga je prvi svjetski rat u najstrožem značenju te riječi. To prije svega znači da po prvi put u povijesti nacije koju je tlačio i izrabljivao kapitalizam ne stoje samo u izoliranoj borbi spram njihovih tlačitelja, nego su svojim cijelim bićem uvučeni u vrtlog jednog svjetskog rata.

Razvijena kapitalistička kolonijalna politika ne izrabljuje kolonijalne narode na jednostavan pljačkaški način kao što se to dešavalo na početku kapitalističkog razvoja, *nego istovremeno preobražava, kapitalizira njihovu društvenu strukturu*. To se nesumnjivo događa zbog želje za većom eksploatacijom, izvozom kapitala itd.), ali ima za posljedicu — iako to kapitalizam nije želio — da su u kolonijama položeni temelji njihova vlastitog građanskog razvoja, što *neminovno uzrokuje pojavu borbe za nacionalnu samostalnost*, koja još više jača time što imperijalistički rat mobilizira sve raspoložive ljudske rezerve imperijalističkih zemalja, pa i kolonijalne narode djelomično aktivno uvlači u rat, a djelomično se brine za brži razvoj njihove industrije, i tako pospješuje taj proces i ekonomski i ideološki. Položaj kolonijalnih naroda je, međutim, samo ekstremni primjer odnosa imperijalizma spram onih koje izrabljuje. Povijesni prijelaz iz jedne epohe u drugu nikada se ne odvija mehanički: ne tako kao da jedan način proizvodnje može nastupiti i postati povijesno djelatvoran samo onda kad je način proizvodnje, koji mu prethodi i koji treba da bude prevladan, već svagdje ispunio svoju misiju preobraćaja društva. Načini proizvodnje koji se međusobno prevladavaju, oblici društva i klasne strukture kojim odgovaraju, javljaju se u povijesti tako da se međusobno isprepliću i suprotstavljaju. Stoga mogu razvoji, koji, apstraktno gledano, izgledaju jednaki (npr. prijelaz iz feudalizma u kapitalizam) uslijed potpuno promijenjenog povijesnog miljea u kojem se odigravaju, poprimiti potpuno drugačiji odnos spram povijesne cjeline i adekvatno tome promatrani sami za sebe — imati potpuno novu funkciju i značenje.

Kapitalizam u razvoju je nastupio kao činilac stvaranja nacija. On je iz srednovjekovnog mnoštva malih feudalnih vlastelinstava oblikovao najrazvijeniji dio Evrope — nakon teških revolucionarnih borbi — u velike nacije. Borbe za ujedinjenje Njemačke i Italije bile su — objektivno gledane — posljednje od tih revolucionarnih borbi. Ali kad se kapitalizam u tim državama razvio u monopolistički kapitalizam, kad je čak u nekim zaostalijim zemljama (Rusija, Japan) počeo poprimiti takve oblike, to ne znači — da je i za sav ostali svijet prestala njegova funkcija kreatora nacionalne svijesti. Naprotiv, *postepeni kapitalistički razvoj stvorio je nacionalne pokrete u svih do sada »bespovijesnih« naroda Evrope.* Njihova nacionalna »oslobodilačka borba« se, međutim, sad više ne odigrava samo kao borba protiv unutaršnjeg feudalizma i feudalnog apsolutizma, dakle, kao bezuvjetno napredna, nego se *mora uklopiti u okvire imperijalističkog takmičenja svjetskih sila.* Povijesno značenje i vrednovanje tih borbi ovisi stoga o tome kakvu će funkciju dobiti u toj konkretnoj cjelini.

Značaj tog pitanja spoznao je već potpuno jasno Marx. U njegovu vrijeme bilo je ono, doduše, pretežno engleski problem: problem odnosa Engleske prema Irskoj. Marx naglašava vrlo oštro »kako je, neovisno od svake međunarodne pravičnosti, preduvjet emancipacije engleske radničke klase da sadašnje prinudno ujedinjenje koje znači irsko ropstvo pretvori — ukoliko je moguće — ili u ravnopravni i slobodni savez ili u potpunu podjelu — ako tako mora biti.« On je, naime, jasno vidio da izrabljivanje Irske znači s jedne strane odlučujuću čvrstu poziciju engleskog kapitalizma, koji je već onda, ali tada kao jedini kapitalizam, imao monopolistički karakter, i da s druge strane nejasan stav engleske radničke klase u tom pitanju uzrokuje razdvajanje potlačenih i njihovu međusobnu borbu umjesto zajedničke borbe protiv zajedničkog izrabljivača; samo borba za nacionalno oslobođenje Irske može biti zbiljski djelotvoran front u borbi engleskog proletarijata protiv engleske buržoazije.

To Marxovo shvaćanje ostalo je nedjelotvorno ne samo u tadašnjem engleskom radničkom pokretu, nego je isto tako izumrlo u teoriji i praksi II internacionale. Opet je preostalo Lenjinu da oživi teoriju, ali sad za jedan živahniji i konkretniji život, nego što je bila u samog Marxa. Ta teorija je od puke svjetsko-historijske aktualnosti postala pitanjem dana i javlja se u Lenjina — adekvatno tome — ne više teorijski nego praktički. U tom sklopu mora svakom postati jasno, da je sav golemi problem koji se pred nama ovdje otvara — otpor svih potlačenih, a ne samo radnika u svjetskim razmjerima — *isti onaj problem koga je Lenjin neprekidno od samog početka nasuprot narodnjaka, legalnih marksista, ekonomista itd. proglašavao za srž ruskog agrarnog pitanja.*

U svim tim slučajevima radi se o onome što je Rosa Luxembourg nazvala »vanjskim« tržištem kapitalizma, pod čim treba razumjeti nekapitalističko tržište bez obzira da li ono leži unutar ili izvan političkih granica zemlje. Kapitalizam koji se proširuje ne može s jedne strane bez njega opstojati, a s druge strane njegova socijalna funkcija spram tog tržišta sastoji se u razaranju njegove prvobitne društvene strukture, njegovu kapitaliziranju i preobražaju u — kapitalistički »unutarnje« tržište — kroz što se, međutim, u tom tržištu javljaju tendencije osamostaljenja. Odnos je i ovdje dijalektičan. Samo što Rosa Luxembourg s te pravilne i veličan-

stvene povijesne perspektive nije pronašla put ka konkretnom rješenju konkretnih pitanja svjetskog rata. Ta perspektiva je u nje ostala puka povijesna perspektiva, pravilna i veličanstvena značajka cijele epohe. Ali samo epohe kao cjeline. Lenjinu je, međutim, preostalo da učini korak iz teorije u praksu. Taj korak je — to se ne smije nikada zaboraviti — istovremeno *teorijski napredak*. Jer on je korak iz apstraktnog u konkretno.

Taj prijelaz iz apstraktno pravilne ocjene suvremene povijesne zbilje, iz dokaza opće revolucionarne biti cijele imperijalističke epohe u konkretno, zaoštava se u pitanje o posebnom karakteru te revolucije. Jedno od najvećih Marxovih teorijskih dostignuća bilo je tačno razlikovanje građanske od proleTERSKE revolucije. Ono je djelomično bilo od najvećeg praktično-taktičkog značaja spram nezrelog iluzionizma njegovih suvremenika, a djelomično je pružalo jedino metodološko uputstvo za jasnu spoznaju zbiljskih proleTERSKO-revolucionarnih elemenata u tadašnjim revolucionarnim pokretima. *U vulgarnom marksizmu to je razlikovanje okoštalo u mehaničko razdvajanje*. Pratična posljedica tog oportunističkog razdvajanja šematsko je uopćavanje empirijski tačne spoznaje da svaka novovjeka revolucija, koliko god bila prožeta proleTERSkim akcijama, zahtjevima, itd., počinje kao građanska, tako da oportunisti misle da je revolucija u praktičnim slučajevima čisto građanska. Zadatak proleTERIJATA jest: održavanje te revolucije. Iz tog razdvajanja građanske i proleTERSKE revolucije slijedi to *da se proleTERIJAT mora odreći svojih vlastitih klasnih ciljeva*.

Ali radikalno lijevo shvaćanje, koje jasno vidi mehanički sofizam te teorije, i koje je svjesno proleTERSKO-revolucionarnog karaktera naše epohe, upada na drugoj strani u isto tako opasni mehanicizam. Ono na temelju isto takvog mehanicističkog razdvajanja građanske i proleTERSKE revolucije, iz spoznaje da je svjetsko historijska revolucionarna uloga buržoazije u vrijeme imperijalizma odigrana, zaključuje — da smo sada stupili u vrijeme čistih proleTERSkih revolucija. Opasne praktične posljedice te pozicije su predviđanje, a čak preziranje i odbacivanje svih onih procesa raspadanja i previranja koji nužno nastaju u imperijalizmu (agrarno pitanje, kolonijalno pitanje itd.) koji su, *poveže li ih se s proleTERSKOM revolucijom, objektivno revolucionarni*. Ti teoretičari čiste proleTERSKE revolucije svojevolumno odriču zbiljske i najvažnije saveznike proleTERIJATA; oni zanemaruju onaj revolucionarni milje koji daje proleTERSKOJ revoluciji konkretne izgleda na uspjeh i misle da će pripremiti čistu proleTERSKU revoluciju u zrakopraznom prostoru. »Tko očekuje čistu socijalnu revoluciju« — kaže Lenjin »neće je nikada doživjeti. On je revolucionaran samo na riječima i ne razumije zbiljsku revoluciju.« Zbiljska revolucija je dijalektički preobražaj građanske revolucije u proleTERSKU. Nesumnjiva povijesna činjenica da je ona klasa koja je bila vođa ili korisnik prohujalih velikih građanskih revolucija sada postala objektivno kontrarevolucionarna, nipošto ne znači da su tim socijalno riješeni i oni objektivni problemi zbog kojih su se te revolucije zbile i da su zadovoljeni oni slojevi društva, koji su bili vitalno zainteresirani za njihovo revolucionarno razrješenje. Naprotiv, kontra-revolucionarni obrat buržoazije ne znači njezino neprijateljstvo spram proleTERIJATA nego istovremeno i njezino okretanje od svojih vlastitih revolucionarnih tradicija *Ona prenosi baštinu svoje revolucionarne prošlosti na proleTERIJAT*. ProleTERIJAT je sada jedina

klasa koja je u stanju da građansku revoluciju dovede konsekventno do kraja. To s jedne strane znači da se još preostali aktuelni zahtjevi građanske revolucije mogu sprovesti samo u okvirima proleTERSKE revolucije, a s druge strane da konsekventno sprovođenje tih zahtjeva građanske revolucije neminovno vodi u proleTERSku revoluciju. ProleTERSka revolucija danas znači istovremeno ozbiljenje i prevladavanje građanske revolucije. Pravilna spoznaja ove situacije otvara danas goleme perspektive šansama i mogućnostima proleTERSKE revolucije. Ali ona istovremeno postavlja goleme zahtjeve na revolucionarni proletarijat i njegovu vođeu partiju. Da bi pronašao taj dijalektički prijelaz ne samo da proletarijat mora pravilno spoznati povezanost cjeline nego mora u sebi praktično prevladati one malograđanske težnje i navike mišljenja koje su mu onemogućavale uvid u tu povezanost, (npr. nacionalna zaslijepljenost). Proletarijatu se, dakle, neminovno postavlja zadatak da se *samoprevladavanjem izdigne do vođe svih potlačenih.*

Borba za nacionalnu samostalnost potlačenih naroda je prije svega veliko djelo revolucionarnog samoodgoja kako za proletarijat tlačiteljskog naroda, koji sprovođenjem potpune nacionalne samostalnosti prevladava svoj vlastiti nacionalizam, tako i za proletarijat potlačenog naroda, koji odgovarajućom parolom federalizma, međunarodne proleTERSKE solidarnosti, isto tako nadilazi svoj nacionalizam. »Proletarijat se«, kao što kaže Lenjin, »bori i za socijalizam i protiv svojih vlastitih slabosti«. Borba za revoluciju, korištenje objektivnih prilika svjetske situacije, i unutrašnja borba za vlastitu zrelost revolucionarne klasne svijesti su neodvojivi momenti jednog te istog dijalektičkog procesa. Imperijalistički rat stvara proletarijatu, *ukoliko se on revolucionarno bori protiv buržoazije*, svugdje saveznike. Ali ako on ne spozna svoj položaj i svoje zadatke, rat ga prisiljava da slijedi buržoaziju u strahovito samouništenje. Imperijalistički rat stvara takvu svjetsku situaciju u kojoj proletarijat doista može postati vođa svih potlačenih i izrabljenih, a njegova oslobodilačka borba signal i putokaz za oslobođenje svih porobljenih u kapitalizmu. Ali on istovremeno stvara i takvu svjetsku situaciju u kojoj se milijuni proleTERA moraju međusobno pobijati najrafiniranijom okrutnošću, da bi učvrstili i proširili monopolističku poziciju svojih izrabljivača. Koja će sudbina od ovih dviju zadesiti proletarijat *ovisi o njegovom uvidu u vlastiti povijesni položaj, o njegovoj klasnoj svijesti.*

»Ljudi sami prave svoju povijest«. Ali nipošto »ne pod uvjetima koje su sami izabrali, nego koje su zatekli, koji postoje i koji su naslijeđeni«. Ne radi se ovdje, dakle, o izboru *hoće li se* proletarijat boriti ili ne, nego o izboru: *za čije interese on treba da se bori: vlastite ili interese buržoazije.* Ono što povijesna situacija postavlja proletarijatu *nije izbor između rata i mira, nego izbor između imperijalističkog rata i rata protiv njega — građanskog rata.*

Neminovnost građanskog rata kao obrane proletarijata od imperijalističkog rata proizlazi kao i svi načini borbe proletarijata iz uvjeta borbe koji proletarijatu nameće razvoj kapitalističke proizvodnje, razvoj građanskog društva. Aktivnost partije, značaj pravilnog teorijskog predviđanja ograničava se samo na to da proletarijatu dá onu obrambenu i udarnu snagu, koju on objektivno posjeduje snagom klasne podjele u datoj situaciji, ali koju zbog

teorijske i organizovane nezrelosti ne izdiže na visinu dane povijesne mogućnosti. Tako je još prije imperijalističkog rata nastao masovni štrajk kao spontana reakcija proletarijata na imperijalističku fazu kapitalizma. Ta povezanost koju su desnica i centar Druge internacionale pokušale svim sredstvima zamagliti postepeno je postala za radikalno krilo zajednički teorijski stav.

I ovdje je Lenjin bio jedini koji je vrlo rano, već 1905. spoznao da masovni štrajk nije dovoljan kao oružje odlučujuće borbe. Kad je nakon poraženog moskovskog ustanka nasuprot Plehanovu koji je mislio »da se nije trebalo laćati oružja« neuspjeli ustanak ocijenio kao odlučujuću etapu klasne borbe i pokušao utvrditi njegova konkretna iskustva *već je tada teorijski utemeljio neminovnu taktiku proletarijata u svjetskom ratu*. Imperijalistička faza kapitalizma a naročito njezina kulminacija u svjetskom ratu pokazuje da je kapitalizam stupio u stadij odluke o svom opstojanju ili propasti. Pravilnim klasnim instiktom klase koja je navikla na vlast, koja je svjesna da se širenjem njezina područja vladavine i aparata njezine vladavine istovremeno sužava realna socijalna baza njezine vlasti, čini buržoazija najenergičnije pokušaje, kako da proširi tu bazu (pokušaji suradnje sa srednjim slojevima, korumpiranje radničke aristokracije) tako i da uništi svoje najžešće neprijatelje, prije nego što se oni odluče na zbiljski otpor. Stoga je svugdje buržoazija ona koja odbacuje »mirne« načine klasne borbe, u čijem je povremenom iako problematičnom funkcioniranju bila utemeljena cijela teorija revizionizma, i daje prednost »energičnijim« sredstvima borbe (npr. Amerika). Njoj sve bolje uspijeva da državni aparat uzme u svoje ruke i s njim se toliko identificira da čak i prividno čisto ekonomski zahtjevi radničke klase sve jače kucaju na ta vrata, te su radnici prinuđeni boriti se s državnom vlašću (prema tome iako nesvjesno i za vlast) ukoliko žele spriječiti pogoršanje svog ekonomskog položaja i gubitaka već stečenih pozicija. Razvoj je prinudio proletarijat na taktiku masovnog štrajka, u što oportunistički iz straha pred revolucijom uvijek sumnja i radije žrtvuje ono što je proletarijat već postigao nego da povuče revolucionarne konsekvencije takve situacije. Masovni štrajk je po svojoj objektivnoj biti revolucionarno sredstvo. Svaki masovni štrajk stvara revolucionarnu situaciju u kojoj buržoazija po mogućnosti pomoću svog državnog aparata povlači za sebe nužne posljedice. Spram tih sredstava proletarijat je bespomoćan. I oružje masovnog štrajka mora protiv njih zakazati, ukoliko se protiv oružja buržoazije *isto tako ne posegne za oružjem*. A to znači da proletarijat mora nastojati da se sam oboruža, da dezorganizira buržoasku armiju koja se i sama sastoji od radnika i seljaka, i da oružje buržoazije uperi protiv nje same. Revolucija 1905. pokazuje primjere pravilnog klasnog instinkta, (ali samo instinkta) u tom smislu. Imperijalistički rat znači izvanredno zaoštavanje te situacije. Buržoazija daje proletarijatu mogućnost da bira: ili da zbog njezinih monopolističkih interesa ubija proletare drugih zemalja i umire za njezine interese ili da oružanom silom obori vlast buržoazije. Sva ostala sredstva borbe protiv tog izvanjskog nasilja su bespomoćna, jer se moraju razbiti o vojni aparat imperijalističkih država. Ako, dakle, proletarijat želi izbjeći vanjsku prinudu on mora otpočeti borbu protiv samog tog vojnog aparata, iznutra ga razbiti i oružje, koje imperijalistička buržoazija mora dati masi naroda, okrenuti protiv buržoazije te ga iskoristiti za rušenje imperijalizma.

Ni ovdje nema ništa što bi — teorijski bilo potpuno novo. Naprotiv, ključ za razrješenje te situacije skriven je u klasnom odnosu buržoazije i proletarijata. Rat je — po Clausevitzovoj definiciji — samo nastavak politike; *ali on je to u svakom smislu*. Rat, naime, ne znači samo najveće i najaktivnije dovođenje do kraja one linije u vanjskoj politici kojom je zemlja išla »u vrijeme mira«, nego rat uzdiže na najviši nivo i do kraja zaoštava one tendencije unutarnje klasne podjele koje su u društvu djelovale već »u vrijeme mira«. Rat, dakle, nipošto ne stvara apsolutno novu situaciju bilo za neku zemlju, bilo za neku klasu unutar pojedine nacije. Novo kod njega je to što enormno kvantitativni rast svih problema obrće u kvalitativni i tako, ali samo tako, proizvodi novu situaciju.

Rat je, dakle, socijalno-ekonomski gledano samo jedna etapa imperijalističkog razvoja kapitalizma. On je, stoga, nužno isto tako samo jedna etapa u klasnoj borbi proletarijata protiv buržoazije. Značaj Lenjinove teorije imperijalizma je u tome što Lenjin — a to više nitko nije uspio — teorijski dosljedno provodi povezanost svjetskog rata sa cjelokupnim razvojem i jasno ukazuje na konkretne probleme rata. Budući da je historijski materijalizam teorija proleterske klasne borbe, ostalo bi uspostavljanje te povezanosti nepotpuno *kad teorija imperijalizma ne bi bila istovremeno i teorija strujanja radničkog pokreta u vrijeme imperijalizma*. Nije bilo dovoljno da se jasno vidi što proletarijat — prema svojim klasnim interesima — treba da čini u novoj ratom stvorenoj situaciji, nego je trebalo istovremeno pokazati gdje su teorijski utemeljeni ostali »proleterski« stavovi spram imperijalizma i njegova rata, kakva preslojavanja u proletarijatu daju podršku tim teorijama i izdižu ih do političkih strujanja.

Trebalo je ponajprije da se dokaže da ta strujanja kao strujanja postoje. Trebalo je da se pokaže da stav socijalne demokracije spram rata nije bio posljedica momentane zablude, straha, nego neminovna rezultat dosadašnjeg razvoja; trebalo je da se dokaže da se *taj stav mora razumjeti iz povijesti radničkog pokreta* i da ga treba gledati u vezi s dosadašnjim »različnostima u mišljenju« u socijalnoj demokraciji. To stajalište, koje bi za marksističku metodu moralo biti samorazumljivo (npr. raspravljanje suvremenih strujanja u Komunističkom manifestu) teško je prodrlo i u revolucionarnom krilu radničkog pokreta. Čak ni grupa »Die Internationale«, grupa Rose Luxembourg i Franza Mehringa nije bila u stanju da misli i primijeni taj metodološki stav konsekvantno do kraja. Potpuno je međutim jasno da se svaka osuda oportunitizma i njegova stava spram rata, koja oportunitizam ne shvaća kao struju u radničkom pokretu, koju treba povijesno odrediti, i koja njezinu suvremenost ne izvodi iz prošlosti kao plod koji je organski rastao, ne može izdići na zbiljski principijelnu razinu marksističke diskusije, kao što se iz nje ne mogu povući konkretno praktične, taktičko organizacione konsekvencije koje su neophodne u momentu djelovanja.

Lenjinu je, i opet samo Lenjinu, bilo već od početka svjetskog rata jasno da odnos Scheidemanna — Plehanova — Van de Velda itd. spram svjetskog rata nije ništa drugo nego *dosljedna primjena revizionizma na suvremenu situaciju*.

U čemu se sastoji — kratko rečeno — bit revizionizma?

Prvo, u tome što pokušava prevladati »jednostranost« historijskog materijalizma da sve fenomene društveno-povijesnog događanja promatra *isključivo sa klasnog* stajališta proletarijata. On za svoje stajalište izabira interese »cijelog društva«. Budući da takvi interesi — konkretno gledano — uopće ne postoje, budući da to što bi takvo moglo izgledati, nije ništa drugo nego momentana rezultanta međusobnog djelovanja različitih klasnih snaga koje se bore, revizionist shvaća *stalno promjenljivi rezultat* povijesnog procesa kao *konstantno metodološko izlazište*. On tako i teorijski postavlja stvari na glavu. Praktički je njegova bit već zbog takvog teorijskog izlazišta uvijek i neminovno kompromis. Revizionizam je uvijek eklektičan; to znači da on već teorijski otupljuje i nivelira klasne suprotnosti a njihovo jedinstvo — koje je postavljeno na glavu i koje postoji samo u njegovoj glavi — čini mjerilom prosuđivanja događaja.

Stoga revizionist — drugo — odbacuje *dijalektiku* jer dijalektika nije ništa drugo nego pojmovni izraz za to da se razvoj društva u zbilji kreće u suprotnostima, da su te suprotnosti (suprotnosti klasa, antagonistička bit njihova ekonomičkog bića) temelj i korijen svega događanja i da »jedinstvo« društva, dok to društvo počiva na klasnoj podjeli, može biti uvijek samo apstraktan pojam, samo — uvijek prolazni — rezultat međusobnog djelovanja i suprotnosti. Ali budući da je dijalektika kao metoda samo teorijska formulacija društvene činjenice da se društvo razvija u suprotnostima, u obratima iz jedne suprotnosti u drugu, dakle, *revolucionarno*, teorijsko odbacivanje dijalektike neminovno znači principijelni raskid sa svakim revolucionarnim ponašanjem.

Ustručavanjem revizionista — treće — da priznaju postojanje dijalektike sa njezinim kretanjem u suprotnostima, u zbilji, dijalektike koja upravo stoga uvijek proizvodi *ново*, nestaje iz njihova mišljenja ono povijesno, konkretno, novo. Zbilja, koju oni doživljavaju, podložna je »vječnim«, nepromjenljivim zakonima«, koji djeluju mehaničko-šematski i koji neprekidno — po svojoj biti — proizvode isto, a kojima je čovjek jednako kao i prirodnim zakonima fatalistički podložan. Dovoljno je, dakle, jednom za uvijek spoznati te zakone da bi se znalo kako će se razvijati sudbina proletarijata. Pretpostavka da mogu opstojati nove situacije, koje tim zakonima nisu obuhvaćene ili situacije u kojima rješenje ovisi o odluci proletarijata je za revizioniste neznanstvena (precjenjivanje velikih ličnosti, etike itd. samo su nužni korelati tog shvaćanja).

Ali ti zakoni su — četvrto — *zakoni kapitalističkog razvoja*. Naglašavanje njihova nathistorijskog, bezvremenskog važenja znači da je i za revizioniste kao i za buržoaziju, kapitalističko društvo *ona* zbilja koja se u bitnom ne može mijenjati. Revizionist ne promatra više građansko društvo kao nešto povijesno nastalo, i zbog toga povijesno osuđeno na propast, a ni znanost kao sredstvo spoznaje i pospješivanja propadanja te epohe, nego — u najboljem slučaju — kao sredstvo da se poboljša položaj proletarijata *unutar građanskog društva*. Svako mišljenje koje praktički ukazuje preko horizonta građanskog društva, za revizionizam je iluzionističko, puka utopija.

Revizionizam se stoga — peto — postavlja »realno-politički«. On *stalno žrtvuje zbiljske interese cijele klase*, čije konsekventno zastupanje naziva utopijom, da bi mogao zastupati svakodnevne interese pojedinih grupa.

Već je iz ovih malobrojnih primjedbi, koje samo nagovještavaju problem, jasno da je revizionizam mogao postati »zbiljska« struja u radničkom pokretu samo stoga, što je novi razvoj kapitalizma omogućio određenim slojevima radnika da, privremeno, izvuku ekonomske koristi iz te situacije. I stoga što oblik organizacije radničkih partija tim slojevima i njihovim ideološkim predstavnicima osigurava veći utjecaj nego — iako doduše nejasno i sasvim instiktivno — revolucionarnim širokim masama proletarijata. Zajedničko svih oportunističkih struja, da događaje ne promatraju s klasnog stajališta proletarijata i stoga upadaju u nehistorijsku, nedijalektičku i eklektičku »realpolitiku«, povezuje njihova različita shvaćanja rata i pokazuje ih beziznimno istovremeno kao neminovne posljedice dosadašnjeg oportunizma. Bezuvjetno slijeđenje imperijalističkih sila »vlastite« zemlje koje prakticira desno krilo, organski izrasta iz stava koji — iako ispočetka s tako mnogo ustručavanja — buržoaziju smatra vodećom klasom povišnog razvoja, a proletarijatu dodjeljuje potpomaganje njezine »progresivne uloge«. Kad Kautsky označuje Intrenacionalu kao puki za rat nepogodni instrument mira, što on drugo kaže od ruskog menjševika Červanina koji nakon prve ruske revolucije kuka: »U revolucionarnoj vatri, kada se je činilo da su revolucionarni ciljevi tako blizu svom ozbiljenju, teško se mogu utrti putevi pametne menjševičke politike.«

Oportunizam se razlikuje *prema slojevima buržoazije* kod kojih traži oslonac, prema tome u čiju pratnju pokušava dovesti proletarijat. To može biti, kao u desnog krila, teška industrija i bankovni kapital. U tom slučaju se bezuvjetno priznaje neminovnost imperijalizma. Proletarijat treba naći zadovoljenje svojih interesa u imperijalističkom ratu, u veličini i pobjedi »vlastite« nacije. Pored toga se može tražiti priključenje onim slojevima buržoazije koji su prinuđeni da sudjeluju u razvoju društva, ali ipak osjećaju da su potisnuti u drugi plan, koji stoga praktički slijede imperijalizam (i moraju ga slijediti, ali ipak gundaju protiv te prinude i »žele« drugi obrat stvari; koji stoga traže skori mir, slobodnu trgovinu i povratak »normalnih« prilika). Oni pri tom, naravno, nika da nisu u stanju da istupe kao aktivni protivnici imperijalizma. Naprotiv, oni samo vode — uzaludnu — borbu protiv svog udjela u imperijalističkim žrtvama. (Dijelovi lake industrije, malograđanstvo itd.). Iz te perspektive imperijalizam se pojavljuje kao slučaj. Pokušavaju se pacifistička rješenja i otupljuju suprotnosti. Proletarijat — od koga centar želi učiniti sljedbenike tih slojeva — isto se tako ne treba aktivno boriti protiv rata (ne boriti se, međutim, praktički znači učestvovati u ratu). On treba samo proklamirati neminovnost »pravednog« mira.

Internacionala je organizacioni izraz za zajednicu interesa cjelokupnog svjetskog proletarijata. U trenutku kad se priznalo kao teorijski moguće da se radnici bore protiv radnika u službi buržoazije, Internacionala je praktički prestala postojati. U trenutku kada se mora uvidjeti da je ta krvava borba radnika protiv radnika kao sljedbenika suparničkih imperijalističkih sila neminovna posljedica dosadašnjeg ponašanja odlučujućih elemenata Internacionale, ne može više biti govora o njezinom ponovnom osnivanju, dovođenju na pravi put i ponovnom konstituiranju. Spoznaja oportunizma kao struje znači, da je oportunizam *klasni neprijatelj proletarijata u vlastitim redovima*. Odstranjenje oportunista iz rad-

ničkog pokreta je, dakle, prvi neophodni preduvjet uspješnog poduzimanja borbe protiv buržoazije. Za pripremu proleterske revolucije je bezuvjetno nužno da se proletarijat kako duhovno tako i organizaciono oslobodi tog utjecaja koji ga vodi u propast. Budući da je to borba cijele klase protiv svjetske buržoazije, iz borbe protiv oportunizma kao struje proizlazi kao neminovna posljedica stvaranje nove proleterske Internacionale. Zaglibljivanje stare Internacionale u baruštinu oportunizma je posljedica epohe, čiji revolucionarni karakter nije bio vidljiv na površini. Rasulo stare i neminovnost nove Internacionale, znak je da je ulazak u epohu građanskih ratova postao nužan. To ni u kom slučaju ne znači da se mora odmah boriti na barikadama. Ali to znači da ta potreba može nastupiti odmah, svaki dan; da je povijest stavila na dnevni red građanski rat. Proleterska partija i Internacionala može biti sposobna za život, samo ako tu neminovnost jasno spozna i ako je spremna da duhovno, materijalno, teorijski i organizacijski pripremi proletarijat za taj trenutak i njegove posljedice. Ta priprema mora proizlaziti iz spoznaje karaktera epohe. Tek nakon što radnička klasa upozna svjetski rat kao neminovnu posljedicu imperijalističkog razvoja kapitalizma, nakon što joj postane jasno da je *građanski rat jedina moguća obrana* protiv njezine propasti u službi imperijalizmu, može započeti materijalna i organizacijska priprema te obrane. Tek kada ta obrana postane djelotvorna, postat će nejasno previranje svih potlačenih saveznicom proletarijata koji se oslobađa. Proletarijat mora, dakle, prije svega imati pred očima jasnu svoju vlastitu pravilnu klasnu svijest, da bi pomoću nje postao vođom istinske oslobodilačke borbe, zbiljske svjetske revolucije. Internacionala koja nastaje iz te borbe i za tu borbu je prema tome teorijski jasno, za borbu sposobno udruženje, zbiljski revolucionarnih elemenata radničke klase; istovremeno ona je organ i centar borbe svih potlačenih cijeloga svijeta. *Ona je boljševička partija. Lenjinova koncepcija partije u svjetskim razmjerima.* Svjetski rat je u makrokosmosu gigantskog razaranja svijeta pokazao sve one snage propadajućeg kapitalizma i sve mogućnosti borbe protiv njega, koje je Lenjin sasvim jasno vidio već u mikrokosmosu ruskog kapitalizma, u nastanku i mogućnostima ruske revolucije.

V Država kao oružje

Revolucionarna bit neke epohe ispoljava se najvidljivije u tome što borba klasa i partija nema više karakter borbe unutar određenog državnog uređenja nego počima rušiti njegove granice i ukazivati preko njih. S jedne strane ta borba se pojavljuje kao borba za državnu vlast, a s druge strane i istovremeno sama država — očito postaje *učesnik borbe*. Ne vodi se samo borba protiv države, nego i sama država otkriva svoj karakter *oružja klasne borbe*, jednog od najvažnijih instrumenata za održavanje klasne vladavine. Taj karakter države spoznali su već Marx i Engels i istražili sve njegove odnose spram povijesnog razvoja, spram proleterske revolucije. Marx i Engels su potpuno jasno postavili temelje teorije države u okviru historijskog materijalizma. Oportunizam se upravo ovdje — dosljedno — najviše udaljuje od Marxa i Engelsa. Na svakom drugom problemu bilo je, naime, moguće ili prikazati

»reviziju« pojedinih ekonomskih teorija tako kao da je njihov temelj odgovarao biti Marxove metode (Bernstein) bilo »ortodoksno« zadržanim ekonomskim učenjima dati mehanicističko-fatalistički, nedijalektičko — nerevolucionarni obrat (Kautsky). Međutim, već puko nabacivanje problema, koje su Marx i Engels smatrali temeljnim pitanjima svoje teorije države, znači priznavanje aktuelnosti proleterske revolucije. Oportunizam svih tendencija koje su prevladavale u Drugoj internacionali najjasnije se očituje u tome što se nijedna nije ozbiljno bavila problemom države; tu — u najodsudnijoj tački — nema nikakve razlike između Bernsteina i Kautskog. Svi oni su bez iznimke jednostavno prihvatili državu građanskoga društva. A kada su je kritizirali bili su tom kritikom napadani samo pojedini, za proletarijat štetni pojavni oblici i načini ispoljavanja države. Državu se uvijek promatralo sa stajališta partikularnih dnevnih interesa, a nikad nije bila istraživana i ocijenjena njezina bit sa stajališta cijele proleterske klase. Revolucionarna nezrelost i nejasnoće lijevog krila Druge internacionale pokazuje se i u tome što ni ono nije bilo u stanju da jasno postavi problem države. Ono je ponekad došlo *do* problema revolucije, do problema borbe *protiv* države, a da nije bilo u stanju da pitanje — čak čisto teorijski — konsekventno postavi, a kamoli da praktički pokaže njegove konkretne posljedice u aktuelnoj povijesnoj zbilji. I ovdje je Lenjin bio jedini koji je ponovno dosegao teorijsku razinu marksističkog shvaćanja, čistoću proletersko-revolucionarnog stava spram problema države. Kad bi se njegovo proširenje sastojalo samo u tome, bio bi to već značajan teorijski doprinos. Ali Lenjinovo obnavljanje Marxove teorije države nije niti filološko obnavljanje prvotnog učenja, niti je to filozofska sistematizacija njegovih pravnih principa, nego kao svagdje njezino provođenje u konkretno, konkretizacija u aktuelno-praktično. *Lenjin je problem države spoznao i izložio kao pitanje dana za proletarijat koji se bori.*

Već tim je — da ostanemo ponajprije samo kod značenja takvog načina postavljanja pitanja — zakoračio na put odlučujuće konkretizacije pitanja. Objektivna mogućnost oportunističkog zamagljivanja, vrlo jasne teorije historijsko-materijalističke države je u tome, što je ta teorija prije Lenjina shvaćena samo kao opća teorija, kao povijesno, ekonomsko, filozofsko itd. objašnjenje biti države. Doduše, Marx i Engels su u konkretnim revolucionarnim pojavama svoga vremena vidjeli revolucionarni napredak proleterske misli o državi (komuna). Oni su, doduše, oštro ukazali kakav značaj imaju za rukovodstvo radničkog pokreta pogreške koje proizlaze iz krivih teorija države. (Kritika Gotskog programa). Ipak, čak ni njihovi najposredniji učenici nisu shvatili *povezanost* problema države sa svojom svakodnevnom djelatnošću. Već tada je bio neophodan teorijski genij Marxa i Engelsa da bi se ono aktuelno u svjetskom povijesnom smislu vidjelo u njegovoj vezi s malim svakodnevним brorbama. A proletarijat je, što je samo po sebi razumljivo, bio još manje u stanju da taj temeljni problem poveže s problemima njegovih svakodневних borbi, koji su se neposredno pojavljivali. Problem je sve više dobijao akcenat »pitanja krajnjeg cilja« čije rješenje treba ostati zadržano za budućnost. Tek sa Lenjinom ta je »budućnost« i teorijski postala sadašnjost. Tek kad se pitanje države spozna kao problem dana, moguće je proletarijatu da kapitalističku državu više ne promatra kao svoju nepro-

mjenljivu prirodnu okolinu, kao, za njegovo suvremeno opstojanje, jedino moguće društveno uređenje. Tek taj stav spram građanske države daje proletarijatu *teorijsku* otvorenost spram države i njegov odnos spram države čini čisto taktičkim pitanjem. Očividno je bez daljnega da se kako iza taktike legalnosti pod svaku cijenu, tako i iza romantike ilegalnosti krije isti nedostatak teorijske otvorenosti spram građanske države. Država se ne smatra instrumentom klasne borbe buržoazije s kojim treba računati kao s realnim faktorom sile, ali *samo* kao realnim faktorom sile, čije se respektiranje spušta do pitanja puke svrhovitosti. Lenjinova analiza države kao oružja klasne borbe još više konkretizira to pitanje. Naime, ne samo da su neposredno izvedene praktične (taktične, ideološke) konsekvencije pravilne povijesne spoznaje građanske države, nego se istovremeno konkretno pojavljuju konture proleterske države, organski povezane s ostalim sredstvima borbe proletarijata. Tradicionalna podjela rada u radničkom pokretu (partija, sindikat, zadruga) pokazuje se sada nedovoljna za revolucionarnu borbu proletarijata. Neminovno je da nastanu organi koji su u stanju da obuhvate i povedu u borbu kako cijeli proletarijat tako i veliku masu svih izrabljivanih u kapitalističkom društvu (seljake, vojsku). Ti organi, sovjeti, su po svojoj biti — već unutar građanskog društva — organi proletarijata koji se organizira kao klasa. Ali tim je revolucija stavljena na dnevni red, jer kao što kaže Marx: »Organizacija revolucionarnih elemenata u klasu pretpostavlja gotovu egzistenciju svih proizvodnih snaga koje su se mogle razviti u krilu staroga društva.«

Organizacija cijele klase mora — htjela ona to ili ne — poduzeti borbu protiv državnog aparata buržoazije. Tu nema izbora: ili proleterski sovjeti dezorganiziraju aparat građanske države, ili tom aparatu uspijeva da ih korupcijom svede na prividnu egzistenciju i pusti da odumru. Nastaje situacija u kojoj ili buržoazija izvršava kontrarevolucionarno potiskivanje revolucionarnog pokreta masa i ponovo uspostavlja »normalne« prilike i »poredak«, ili pak iz sovjeta, borbene organizacije proletarijata, nastaje njegova organizacija vlasti, njegov državni aparat, koji je isto tako klasna organizacija. Radnički sovjeti u svojim prvim najnerazvijenijim oblicima pokazuju taj karakter: Oni su *protuvlada*. Dok se drugi organi klasne borbe privremeno taktički prilagođavaju neprikosnovenom vladavini buržoazije, to znači da i pod tim uvjetima mogu djelovati revolucionarno, bit je radničkih sovjeta da spram državne vlasti buržoazije stoje u konkretnom odnosu kao druga vlada. Kad, dakle, Martov priznaje sovjete kao organe borbe, a poriče njihovu sklonost da postanu državni aparat, tada on iz teorije uklanja upravo revoluciju, realno osvajanje vlasti proletarijata; kada nasuprot tome neki ekstremno lijevi teoretičari od radničkih sovjeta prave permanentnu klasnu organizaciju proletarijata i sovjetima žele zamijeniti partiju i sindikat, pokazuju da ne shvaćaju razliku između revolucionarne i nerevolucionarne situacije, te da im nisu jasne prave funkcije radničkih sovjeta. Oni ne znaju da već puka spoznaja konkretne mogućnosti radničkih sovjeta ukazuje preko građanskog društva, da je ona perspektiva proleterske revolucije (da radnički sovjet stoga mora biti neprekidno propagiran u proletarijatu, da proletarijat mora biti neprekidno pripreman za taj zadatak) i da njihovo zbiljsko opstojanje — ako nije farsa — već znači prvu bitku za vlast, građanski rat. Radnički so-

vjet, kao državni aparat je *država kao oružje u klasnoj borbi proletarijata*. Nedijalektičko i stoga nehistorijsko i nerevolucionarno shvaćanje oportunističke je iz činjenice da proletarijat obara klasnu vladavinu buržoazije i stremi ostvarenju besklasnog društva, povuklo zaključak da proletarijat kao rušilac klasne vladavine buržoazije mora biti rušilac svake klasne vladavine; da stoga njegovi vlastiti oblici vladavine ni pod koju cijenu ne smiju biti organi klasne vladavine i organi klasnog potlačivanja. Taj temeljni stav je, apstraktno gledano, utopija, budući da takav oblik vladavine proletarijata ne može nikada realno nastupiti. Ali čim se on konkretno shvati i primijeni na konkretnu situaciju on se pokazuje kao *ideološka kapitalucija pred buržoazijom*.

Najrazvijeniji buržoaski oblik vlasti, demokracija, javlja se za to shvaćanje u najmanju ruku kao predoblik proleterske demokracije, ili čak kao ta demokracija sama, u kojoj se — miroljubivom agitacijom — treba samo brinuti da se većina stanovništva pridobije za »ideale« *socijalne demokracije*. Prijelaz iz građanske demokracije u proletersku nije neminovno revolucionaran. Revolucionaran je samo prijelaz iz zaostalih oblika države u demokraciju. U pojedinim okolnostima nužna je revolucionarna obrana demokracije od socijalne reakcije (koliko je neopravdano i kontrarevolucionarno bilo to odvajanje proleterske građanske revolucije, vidi se praktički po tome što socijalna demokracija nigdje nije pružila ozbiljniji otpor fašističkoj reakciji i revolucionarno branila demokraciju). Konsekventno tom stavu ne samo da se revolucija uklanja iz povijesnog razvoja, a on vrlo nezgrapno ili vrlo fino konstruiranim prijelazima pokazuje kao »uraštanje« *u socijalizam, nego se i klasni građanski karakter demokracije mora proletarijatu zamagliti*. Obmana leži u *nedijalektički shvaćenom pojmu većine*. Naime, budući da radnička klasa po svojoj biti zastupa interese velike većine stanovništva, vrlo lako nastaje kod mnogih radnika iluzija da je čista formalna demokracija, u kojoj jednako važi glas svakog pojedinog građanina države, najpogodnije sredstvo za izražavanje i zastupanje interesa cjeline. Ovdje se, međutim, ispušta iz vida samo — samo! — sitnica da ljudi nisu apstraktni individuumi; apstraktni građani države, izolirani atomi cjeline, nego bez iznimke konkretni ljudi koji zauzimaju određeni položaj u društvenoj proizvodnji, čiji je društveni bitak (kroz to posebno njihovo mišljenje itd.) određen tim položajem. Čista demokracija građanskog društva isključuje to posredovanje; ona neposredno povezuje puke, apstraktne individuum sa državnom cjelinom, koja se u toj vezi isto tako pojavljuje kao apstraktna. Već tim temeljnim karakterom čiste *demokracije građansko društvo se politički raspršuje*. To stanje ne znači samo prednost buržoazije, nego je upravo odlučujuća pretpostavka njezine klasne vladavine. Jer, kolikogod je svaka klasna vladavina na kraju krajeva izgrađena na sili ipak nema nijedne koja bi se trajno mogla silom održavati. »Bajonetama se može«, rekao je već Talleyrand »sve početi, ali se na njih ne može sjesti.«

Svaka vlast manjine je, dakle, organizirana tako da koncentrira vladajuću klasu i osposobi je za jedinstveno zatvoreni nastup, tako da istovremeno dezorganizira potlačene klase. Kod vladavine manjine moderne buržoazije mora se uvijek imati na umu da velika većina stanovništva ne pripada nijednoj od odlučujućih klasa u klasnoj borbi, ni proletarijatu ni buržoaziji; da čista demokracija

ina prema tome socijalnu i klasnu funkciju da buržoaziji obezbijedi vodstvo tih međuslojeva (tomu naravno pripada i ideološka dezorganizacija proletarijata). Što je demokracija u nekoj zemlji starija, što se čišće razvijala, to je veća ta ideološka dezorganizacija, kako se to najbolje vidi u Engleskoj i Americi). Politička demokracija nije, međutim, ni u kom slučaju za tu svrhu dovoljna. Ona je samo politički vrhunac društvenog sistema koji su ostali članovi ideološka podvojenost privrede i politike, birokratski državni aparat, veliki dio malograđanstva koji je materijalno i moralno zainteresiran za postojanje države, građanske partije, škola, štampa, religija itd. Sve one — u manje ili više svjesnoj podjeli rada — služe da se u potlačenim klasama stanovništva spriječi nastajanje samostalne ideologije koja će izražavati vlastite klasne interese; da se pojedini pripadnici tih klasa kao pojedinci, individuumi, puki građani povežu sa državom. Pokušaj, *da se te klase kao klase dezorganiziraju i rasprše* u atome kojima će buržoazija lako upravljati. Spoznaja da su sovjeti (sovjeti radnika i seljaka; sovjeti vojnika) država proletarijata *znači pokušaj proletarijata*, kao vodeće klase revolucije da se suprotstavi tom procesu dezorganizacije. On se ponajprije mora sam konstituirati kao klasa. Ali on pored toga isto tako mora organizirati za djelovanje one elemente međuslojeva koji se instinktivno okreću protiv vladavine buržoazije. Istovremeno se mora prekinuti ideološki i materijalni utjecaj buržoazije na drugi dio tih klasa. Pametniji oportunisti kao npr. Otto Bauer, spoznali su, da socijalni smisao diktature proletarijata, diktature sovjeta, najvećim dijelom leži u tome *da se buržoaziji radikalno istrgne mogućnost ideološkog vodstva tih klasa, posebno seljaka, i da se to vodstvo u prelaznom periodu obezbijedi proletarijatu*. Potlačivanje buržoazije, razbijanje njezina državnoga aparata, uništenje njene štampe su životna nužnost za proleterku revoluciju, budući da se buržoazija nipošto neće već nakon prvih poraza u borbi za državnu vlast odreći pokušaja da ponovno zadenije vodeću ekonomsku i političku ulogu, i čak u promijenjenim uvjetima još dugo ostati najjača klasa.

Proletarijat, dakle, pomoću sistema sovjeta kao države nastavlja istu borbu koju je vodio ranije za državnu vlast protiv kapitalističke države. On mora uništiti buržoaziju ekonomski, politički izolirati, ideološki razbiti i podložiti. Ali on istovremeno mora postati vodič u slobodu svih onih slojeva društva koje je istrgao iz pratnje buržoazije. To znači da nije dovoljno da se proletarijat bori objektivno za *interese* ostalih izrabljivanih. Njegova država mora služiti da se odgojiteljski prevlada razbijenost i neosviještenost, da ih se *odgoji za djelovanje i samostalno sudjelovanje u državnom životu*. Jedna od najvažnijih funkcija sistema sovjeta je povezivanje onih momenata društvenog života koje kapitalizam raskida. Ta raskidanost mora se osvijestiti i stvoriti povezinstvo tih momenata. Sistem sovjeta čini npr. neraskidivo jedinstvo ekonomije i politike; on tako povezuje neposredno opstojanje ljudi, njihove neposredne svakodnevne interese itd. s odlučujućim pitanjima cjeline. On uspostavlja jedinstvo i u objektivnoj zbilji. Tamo gdje su klasni interesi buržoazije stvorili »podjelu rada«. Tako prije svega jedinstvo »aparata sile« (armija, policija, uprava, sudovi) i »naroda«. Naoružani seljaci i radnici kao državna vlast istovremeno su proizvođači borbe sovjeta i pretpostavka njihove egzistencije. Sistem sovjeta svugdje pokušava da poveže

aktivnost ljudi s općim pitanjima države, ekonomije, kulture itd, tako što se bori protiv toga da upravljanje svim tim pitanjima bude privilegij zatvorenom, od cjelokupnog života društva izoliranog — birokratskog — sloja. S tim što je proleterska država sistem sovjeta, ona društvu osviještava realnu povezanost svih momenata društvenog života (i u krajnjoj liniji objektivno ujedinjuje i ono što je danas objektivno rastavljeno — npr. grad i selo, umni i fizički rad) i tako predstavlja jedan od najodlučnijih faktora u organizaciji proletarijata u klasi. Ono što je proletarijatu u građanskom društvu ostajalo samo kao mogućnost, izrasta sada u zbiljsku egzistenciju; *prava stvaralačka energija proletarijata može se probuditi tek nakon osvajanja državne vlasti*. Što važi za proletarijat to važi i za ostale potlačene slojeve građanskoga društva. I oni mogu oživjeti tek u tom sklopu samo što oni i u tom državnom uređenju ostaju vođeni. U kapitalizmu oni su bili tako vođeni da nisu mogli postati svjesni vlastitog ekonomsko-socijalnog raspadanja izrabljivanja i potlačivanja. Sada naprotiv, pod vodstvom proletarijata, mogu ne samo živjeti primjereno vlastitim interesima, nego i razviti svoje do sada potisnute i zakržljale snage. Oni su vođeni jedino u tom smislu što proletarijat — kao vodeća klasa revolucije — određuje okvire i smjer toga razvoja. Ne-proleterski međuslojevi materijalno se bitno razlikuju vođeni u proleterskoj državi nego u građanskom društvu. Pored toga postoji, međutim, jedna formalna razlika koja nije nebitna: *proleterska država je prva klasna država u povijesti koja potpuno otvoreno i iskreno priznaje da je klasna država, da je aparat potlačivanja i instrument klasne borbe*. Tek ta bezobzirna otvorenost, nedostatak pretvaranja omogućava zbiljski sporazum proletarijata i ostalih slojeva društva. Proleterska država je, međutim, još više od toga: vrlo važno sredstvo samoodgoja proletarijata. Kolikogod je bilo važno probuditi u proletarijatu svijest da je nastupila faza odlučujućih revolucionarnih borbi, da se već rasplamsala borba za državnu vlast, za vođenje društva, toliko bi bilo opasno dopustiti da ta istina nedijalektički okošta. Bilo bi, dakle, vrlo opasno da proletarijat nakon što se oslobodi pacificističke ideologije klasne borbe, nakon što shvati povijesno značenje i neophodnost sile, uобрази da se *svi problemi* vladavine proleterijata mogu u svim okolnostima riješiti *silom*. Ali još opasnije bi bilo da u proletarijatu nastane uvjerenje kako je osvajanjem državne vlasti klasna borba završena, ili kako je bar došlo do zatišja. Proleterijat mora shvatiti da je osvajanje državne vlasti *samo jedna faza* u toj borbi. Nakon osvajanja državne vlasti borba postaje još žešća i nipošto se ne može tvrditi da su se odnosi snaga odmah odsudno promijenili u korist proletarijata. Lenjin neumorno ponavlja da buržoazija i u početku proleterske države, nakon njezine ekonomske eksproprijacije, u vrijeme njena političkog potlačivanja, još uvijek ostaje jaka klasa. Klasni odnosi su se samo utoliko izmijenili što proletarijat posjeduje *novo snažno oružje* za vođenje klasne borbe: *državu*. Valjanost tog oružja da buržoaziju razbije, izolira i uništi, a ostale slojeve društva pridobije i odgoji za suradnju radnika i seljaka, nipošto ne nastaje automatski pukim osvajanjem vlasti. Valjanost države kao oružja za proletarijat ovisi o tome što će proletarijat biti u stanju da od nje *učini*. Aktualnost revolucije je za proletarijat izražena aktualnošću problema države. Time je problem socijalizma iz udaljenosti pukog konačnog cilja stavljen pred

proletarijat u blizinu neposrednog svakodnevnog pitanja. Ta dohvatljiva blizina ozbiljenja socijalizma je dijalektički odnos i mogla biti za proletarijat opasna, ukoliko se shvati mehanicistički-utopistički kao ozbiljenje socijalizma, samo stoga što je osvojena vlast (eksproprijacija kapitalista). Marx je oštroumno analizirao prijelaz od kapitalizma na feudalizam i ukazao na mnogostruke oblike građanskih struktura koje mogu biti odstranjene samo dugotrajnim polaganim razvojem. I Lenjin najoštrije povlači liniju odvajanja od utopije: »Ja vjerujem«, kaže on »da nijedan komunista nije poricao da izraz 'socijalistička republika sovjeta' znači odlučnost vlasti sovjeta da ozbilji prijelaz u socijalizam, a nepriznavanje postojećih privrednih odnosa kao socijalističkih.« Aktuelnost revolucije znači, dakle, da je socijalizam za radnički pokret postao pitanje dana. Ipak, samo u tom smislu da se iz dana u dan mora boriti za stvaranje njegovih pretpostavki; da pojedine konkretne svakodnevne mjere znače već konkretne korake prema njegovu ozbiljenju.

Upravo u toj tački, u svojoj kritici odnosa između sovjeta i socijalizma, oportunistam otkriva da je definitivno prešao u tabor buržoazije i postao klasni neprijatelj proletarijata. On s jedne strane sve prividne koncesije koje momentano uplašena i dezorganizirana buržoazija — uz opoziv — daje proleterijatu smatra koracima ka socijalizmu. (Sjeti se davno likvidiranih »komisija za socijalizaciju« iz 1918—1919. u Njemačkoj i Austriji). S druge strane, on se ruga proletarijatu što odmah zbiljski ne oživotvoruje socijalizam, što u ime proleterskih oblika — pod vodstvom proletarijata — vrši samo građansku revoluciju. (»Rusija kao seljačka republika« »Ponovno uvođenje kapitalizma«). U oba slučaja pokazuje se kako je oportunistam svih boja *stvarni neprijatelj* koga zbiljski mora opovrći *upravo proleterska revolucija sama*. To, međutim, nije ništa drugo nego njegov dosljedan razvoj još od njegova stava spram imperijalističkog rata.

Lenjinovo praktično tretiranje oportunistu kao neprijatelja u sovjetskoj republici isto tako nije ništa drugo nego konsekvantni razvoj njegove kritike oportunizma prije i za vrijeme rata. *Oportunistam spada u buržoaziju*, čiji duhovni i materijalni aparat mora biti razoren, čije strukture moraju biti diktaturom dezorganizirane, kako njihov utjecaj — primjereno njihovom klasnom položaju — ne bi obuhvatio kolebljive slojeve. Upravo aktuelnost socijalizma čini tu borbu mnogo oštrijom nego što je ona bila u vrijeme rasprava o Bersteinu. Država kao oružje proletarijata u borbi za socijalizam, za potlačivanje buržoazije istovremeno je njegovo oružje za uništenje oportunističke opasnosti za klasnu borbu proletarijata, koja se u diktaturi mora voditi nesmanjenom žestinom.

VI Revolucionarna realna politika

Proletarijat uzima državnu vlast i uređuje svoju revolucionarnu diktaturu; to znači da je pitanje ozbiljenja socijalizma postalo pitanje dana. Ali to je problem za koji je proletarijat bio ideološki najmanje pripremljen. »Realna politika«, socijalne demokracije koja je sva svakodnevna pitanja uvijek tretirala samo kao svakodnevna, a nikada u vezi s tokom cjelokupnog razvoja, uvijek bez odnosa spram temeljnih problema klasne borbe, dakle, bez real-

nog i konkretnog ukazivanja preko horizonta građanskog društva, upravo je takvim svojim tretiranjem socijalizmu *ponovno* dala karakter utopije. Razdvajanje konačnog cilja od pokreta, ne samo da izopačuje pravilnu perspektivu za sagledavanje svakodnevnih pitanja pokreta, nego istovremeno pretvara konačni cilj u utopiju. Prije svega tako što se socijalizam u očima utopista ne pojavljuje kao postojanje, nego kao bitak. To znači da se pitanja socijalizma istražuju — ukoliko ih se uopće postavlja — samo s obzirom na to koja su ekonomska, kulturna itd. pitanja i kakva su njihova praktičko-tehnička rješenja moguća, nakon što je već započelo praktičko ozbiljenje socijalizma. Uopće se ne postavlja pitanje kako je jedna takva situacija socijalno moguća, kako je postignuta, niti kako je ona socijalno-konkretno ustrojena i koje klasne odnose, koje privredne oblike susreće proletarijat u trenutku kada se prihvaća zadatka da ozbilji socijalizam. (Onako kao što je svojevremeno Fournier tačno analizirao uređenje falansterije, a da nije mogao pokazati konkretan put kako da je ozbilji). Oportunistički *eklekticism*, *uklanjanje dijalektike iz metoda socijalističkog mišljenja izvlači sam socijalizam iz povijesnog procesa klasne borbe*. Oni koji su nagriženi otrovom oportunističkog mišljenja moraju stoga u izopačenoj perspektivi vidjeti kako pretpostavke tako i problem ozbiljenja socijalizma. Ta izopačenost temeljnog stava ide tako duboko da ne zahvaća samo mišljenje oportunističara za koje socijalizam uvijek ostaje daleki cilj, nego i poštene revolucionere navodi na izopačene predodžbe. Oni su — veliki dio ljevice Druge internacionale — shvatili sam revolucionarni proces, borbu za vlast kao proces u vezi s praktičnim pitanjima svakidašnjice, ali nisu bili u stanju da u taj proces uklope položaj proletarijata nakon osvajanja vlasti i konkretne probleme koji slijede iz tog položaja. I oni su na tom problemu postali utopisti. Silni realizam kojim je Lenjin za vrijeme diktature tretirao sve probleme socijalizma, a koji je morao iznuditi priznanje čak i njegovih građanskih i malo-građanskih protivnika, nije ništa drugo do *konsekventna primjena marksizma, na probleme socijalizma*, koji su postali aktuelni. U Lenjinovim natpisima i govorima, kao uostalom i Marxovim, naći će se vrlo malo izjava o *socijalizmu kao stanju*, ali mnogo više o *koracima* koji mogu voditi njegovu ozbiljenju. Mi, naime, ne možemo do u detalje konsekventno predočiti socijalizam kao stanje. Kolikogod je važna pravilna teorijska spoznaja njegove temeljne strukture, toliko je važnost te spoznaje prije svega u tome što je njom dano mjerilo za ispravnost koraka koje mi prema socijalizmu činimo. Konkretna spoznaja socijalizma je, jednako kao i on sam, proizvod borbe koja se za njega vodi; tu spoznaju moguće je steći samo u borbi i kroz borbu za socijalizam. Svaki pokušaj da se do spoznaje o socijalizmu ne dođe putem njegova prožimanja sa svakodnevnim problemima klasne borbe, čini tu spoznaju metafizikom, utopijom, nečim puko promatralačkim, nepraktičnim. Lenjinov realizam, »njegova realna politika« je *odlučno likvidiranje svake utopije*, konkretno ispunjenje Marxova programa: teorija koja je postala praksa, stvaranje teorije prakse. On je s problemom socijalizma učinio isto što i s problemom države: izvukao ga je iz dosadašnje metafizičke izolacije i građanske ograničenosti (*Die Verbürgerlichung*) i uklopio ga u *cjelokupnu vezu problema klasne borbe*. On je genijalne naznake koje je Marx dao u »Kritici Gotsktog programa« iskušao na konkretnom životu

povijesnog procesa i učinio ih na zbilji povijesnog procesa konkretnijim i punijim nego što je to bilo moguće u Marxovo vrijeme, čak i takvom geniju kao što je to Marx. *Problemi socijalizma su prema tome još uvijek problemi ekonomske strukture i klasnih odnosa u vrijeme kada proletarijat osvaja državnu vlast.* Oni neposredno proizlaze iz situacije u kojoj proletarijat obrazuje svoju diktaturu. Oni se stoga i mogu razumjeti i razriješiti samo iz njih samih, ali oni — iz istog razloga — spram te situacije, spram svih prošlih situacija ipak sadrže nešto *principijelno novoga.* Iako su svi elementi te situacije mogli izrasti iz prošlosti, njihovo povezivanje s održanjem i učvršćenjem vlasti proletarijata stvara probleme koji *nisu mogli* biti sadržani ni u Marxovoj ni u drugim teorijama koje su ranije nastale, a koje se mogu shvatiti i riješiti samo iz te bitno nove situacije. Lenjinova »realna politika« tako se — ako se sagleda njezina povezanost i njeno utemeljenje — pokazuje kao najviša *dosegnuta tačka materijalističke dijalektike.* S jedne strane strogo marksistička, jednostavna, trijezna analiza postojeće situacije, ekonomske strukture i klasnih odnosa koja ide do u najkonkretnije, a s druge strane nikakvim teorijskim pred rasudama i utopijskim željama nepomučen jasan uvid u nove tendencije koje proizlaze iz te situacije. Taj prividno jednostavan zahtjev koji potječe iz biti materijalističke dijalektike — koja je doista teorija povijesti — nije nipošto lako ispuniti. (Utopizam revolucionara je isto što i pokušaj da se po vlastitim pločama popnemo iz duboke jame, da se jednim skokom prebacimo u potpuno novi svijet, umjesto da pomoću dijalektike shvatimo dijalektičko nastajanje novoga iz staroga). »Stoga«, kaže Lenjin, »državni kapitalizam mnoge zbunjuje. A da ne bi bili zbunjeni mora se uvijek misliti na ono temeljno, da kapitalizam u obliku kakav mi sada imamo nije analiziran ni u kakvoj teoriji, ni u kakvoj literaturi, iz jednostavnog razloga što se svi pojmovi koji su sa tom riječi povezani odnose na građansku vlast u kapitalističkom društvu. Mi imamo državu koja je napustila već kapitalističku a nije stupila u novu kolotečinu«. Što zatiče ruski proleterijat koji je došao na vlast kao konkretno-realne pretpostavke ozbiljenja socijalizma? Prvo — relativno razvijeni monopolistički kapitalizam koji propada zbog svjetskog rata, u zaostaloj poljoprivrednoj zemlji čije se seljaštvo može osloboditi okova feudalnih zaostataka samo u povezanosti s proleterskom revolucijom. Drugo, neprijateljski raspoloženu kapitalističku okolinu izvan Rusije, koja je spremna da se svim raspoloživim sredstvima okomi na novonastalu državu radnika i seljaka, i koja bi bila dovoljno jaka da tu državu vojnički i ekonomski uništa kad se ne bi u sebi razdvajala sve jačim djelovanjem suprotnosti imperijalističkog kapitalizma, tako da proletarijat ima uvijek mogućnosti da to rivalstvo obrne u svoju korist. (Ovim su, doduše, naznačena samo dva glasna kompleksa problema, a na ovako malo stranica se, međutim, ne može ni njih temeljitije obraditi). Materijalna podloga socijalizma kao višeg oblika privređivanja koji smjenjuje kapitalizam može biti samo reorganiziranje, brži razvoj industrije, njezino prilagođavanje potrebama radnih klasa, njezin preobražaj u život koji postaje sve smisleniji. (Prestanak suprotnosti selo — grad, intelektualni — manuelni rad). Stanje te materijalne podloge uvjetuje mogućnosti i puteve konkretnog ozbiljenja socijalizma. I ovdje je Lenjin — već 1917. godine, prije osvajanja državne vlasti — odredio jasno ekonomski položaj

proletarijata i zadatke koji iz njega proizlaze. Dijalektika povijesti je takva da rat upravo *s tim* što ubrzava preobražaj monopolističkog kapitalizma u državno-kapitalistički silno približava čovječanstvo socijalizmu. Imperijalistički rat je predvečerje socijalističke revolucije. — I to ne samo stoga što rat svojim užasom rađa proleterski ustanak — nikakav ustanak ne može stvoriti socijalizam ako on nije ekonomski sazreo — nego stoga jer je državno-monopolistički kapitalizam *materijalna* priprema, ulazna vrata, za socijalizam, jer on u historijskoj ljestvici znači onu stepenicu između koje i one koja slijedi, a koja se naziva socijalizam, više *nema ni jednog međustupnja*. »Socijalizam nije, dakle, ništa drugo nego državno-kapitalistički monopol uređen da *koristi cijelom narodu* i utoliko nije više kapitalistički monopol.« A početkom 1918. »državni kapitalizam u našoj sovjetskoj republici bi u sadašnjoj situaciji značio korak naprijed. Da se državni kapitalizam u nas učvrsti primjerice za pola godine, značilo bi to silan uspjeh i najveću garanciju da će se socijalizam u nas odlučno etablirati i postati nepobjediv za godinu dana.« Ova mjesta su morala biti posebno opsežno navedena zbog široko rasprostranjene građansko-socijaldemokratske rasprostranjene legende, da je Lenjin, nakon što se razbio »doktrinarno-marksistički« pokušaj da se komunizam »odjednom« uvede zbog »realno-političke« mudrosti, napravio kompromis i odstupio od prvobitne linije svoje politike. Upravo suprotno je povijesna istina. Tzv. ratni komunizam koga Lenjin naziva »provizornom mjerom koja je uvjetovana građanskim ratom i razvojem«, koja nije bila i nije mogla biti politika adekvatna privrednim zadacima proletarijata, je odstupanje od linije na kojoj se — prema Lenjinovom teorijskom predviđanju — odigrava razvoj k socijalizmu. Doduše, mjera koja je bila uvjetovana vanjskim i unutrašnjim građanskim ratom, dakle, neminovna, ali ipak provizorna. Po Lenjinu bi, međutim, za revolucionarni proletarijat bilo vrlo opasno omalovažavati karakter ratnog komunizma, ili ga čak — kao mnogi pravi revolucioneri koji nisu stajali na Lenjinovoj teorijskoj razini — smatrati zbiljskim korakom u pravcu prema socijalizmu.

Ne radi se, dakle, o tome u kojoj mjeri vanjski oblici privrede imaju socijalističko obilježje, nego isključivo o tome u kojoj mjeri proletarijatu uspijeva da *zbiljski* ovlada onim privrednim aparatom koga je nakon osvajanja vlasti postao vlasnik, a koji je istovremeno temelj njegova društvenog bitka, krupnom industrijom, i da to ovladavanje *zbiljski* stavi u službu klasnih ciljeva. Kolikogod je izmijenjena okolina tih klasnih ciljeva, pa prema tome i sredstva njihova ozbiljenja, njihov opći temelj mora ostati isti: daljnje vođenje klasne borbe na odlučujućem frontu, frontu protiv buržoazije, pomoću vođenja — uvijek kolebljivih — srednjih slojeva (posebno seljaka). Pri tom se nikada ne smije zaboraviti da je proletarijat usprkos svojoj pobjedi još uvijek ostao slabija klasa — i da će to još dugo vremena — do pobjede revolucije u svjetskim razmjerima — ostati. Njegova borba se, dakle, treba ekonomski grupirati na dva plana: s jedne strane što je moguće brže i potpunije spasavanje krupne industrije od razaranja ratom i građanskim ratom, budući da bez toga temelja proletarijat mora propasti kao klasa. S druge strane takvo uređivanje problema proizvodnje i raspodjele koje će učiniti da seljaštvo, koje je revolucionarnim rješanjem agrarnog pitanja postalo saveznikom proleterijata, što bo-

ljim zadovoljenjem svojih materijalnih interesa ostane u tom savezu. Sredstva ozbiljenje tih ciljeva mijenjaju se prema okolnostima. Postepeno provođenje tih ciljeva je, međutim, jedini put da se održi prva pretpostavka socijalizma — proleterska vlast. Klasna borba protiv buržoazije se, dakle, nastavlja nesmanjenom žestinom i na unutrašnjem planu. Mali pogon čije je ukidanje, »podruštvljenje«, na tom stupnju čista utopija, neprestano svakog dana, svakog trena, sprema kapitalizam i buržoaziju. Radi se o tome, hoće li u toj trci pobijediti buržoazija koja se nanovo formira i akumulira ili državna krupna industrija čiji je vlasnik proletarijat. Proletarijat mora riskirati tu trku ako ne želi otcjepljenje malih pogona, trgovine itd. (čije je zbiljsko ukidanje i tako iluzorno), on mora riskirati trajno raskidanje saveza sa seljaštvom. Pored toga u trku još ulazi buržoazija u obliku inozemnog kapitala, koncesija itd. Ovdje nastaje paradoksalna situacija da taj pokret, bez obzira kakve su njegove namjere, objektivno ekonomski može postati saveznikom proletarijata, tako što se pomoću njega jača ekonomska moć krupne industrije. Nastaje »savez protiv elemenata malih pogona« pri čemu se moraju energično suzbiti tendencije kapitalističkih koncesija da proletersku državu postepeno pretvore u kapitalističku koloniju (uvjeti koncesija, vanjsko-trgovinski monopoli itd.).

Nije moguće da zadatak ovih oskudnih napora bude čak ni skiciranje Lenjinove ekonomske politike u njezinim najgrubljim crtama. Ono što je ovdje naznačeno trebalo je poslužiti kao primjer da se toliko-koliko jasnije vide *principi i teorijski temelj* Lenjinove politike. Taj princip je: održavanje vladavine proletarijata pod svaku cijenu u svijetu otvorenih i skrivenih neprijatelja i kolebljivih saveznika. Jednako kao što je temeljni princip njegove politike prije osvajanja vlasti bio da u metežu protivurječnih socijalnih tendencija kapitalizma koji propada pronađe one momente čijim će korištenjem proletarijat biti u stanju da se izdigne do vodeće i vladajuće klase društva. Na tom principu je Lenjin insistirao nepokolebivo i bez ustupanja cijelog svog života. Ali on je na tom principu — isto tako neumoljivo i bez koncesija insistirao kao na *dijalektičkom principu*. U tom smislu »da je temeljni stav marksističke dijalektike da su sve granice u prirodi i u društvu uvjetovane i pokretljive, da nema *ni jedne jedine* pojave koja se pod određenim uvjetima ne bi mogla obrnuti u svoju suprotnost.« Zbog toga »dijalektika zahtijeva svestrano istraživanje pojedinih društvenih pojava u njihovu razvoju, kao i svođenje vanjskih i prividnih momenata na temeljne pokretače snage, razvoj proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa«. Veličina Lenjina kao dijalektičara sastoji se u tome što je uvijek jasno vidio princip temelja dijalektike, razvoj proizvodnih snaga i klasnu borbu u njihovoj unutarnjoj biti, konkretno, bez apstraktne pristrasnosti, a da ne bude zbunjen površinskim pojavama; što je sve pojave kojima se bavio uvijek svodio na njihov temelj: *na konkretno djelovanje konkretnih (što znači klasno uvjetovanje) ljudi na temelju njihovih klasnih interesa*. Tek kada se gleda s tog stanovišta raspada se legenda »o pametnom realnom političaru« Lenjinu, »majstoru kompromisa« da bi nam se otkrio istinski Lenjin, konsekventni graditelj Marxove dijalektike. Mora se prije svega, već kod pojmovnog određivanja kompromisa, odbaciti svaka pomisao da se radi o smicalici, spretnosti ili rafiniranoj prevari. »Moramo«,

kaže Lenjin »najodlučnije odbaciti osobe koje pod politikom podrazumijevaju male smicalice, koje ponekad graniče s prevarom. *Klase se ne mogu obmanjivati*«. Kompromis, dakle, za Lenjina znači: da se *realne razvojne tendencije klase* (eventualno kompletno potlačenih naroda, nacija) koje u određenim okolnostima, na određeno vrijeme, u određenim pitanjima idu zajedno sa životnim interesima proletarijata iskoriste za zajedničku korist. Doduše, kompromisi mogu biti i oblik klasne borbe s odlučujućim neprijateljem radničke klase — buržoazijom (npr. odnosi SSSR-a s imperijalističkim zemljama). Teoretičari oportunitizma se hvataju i za taj specijalni oblik kompromisa, da bi djelomično Lenjina i ovdje hvalili kao »nedogmatskog realnog političara«, djelomično da bi tako našli pokriće za svoje vlastite kompromise. Već smo ukazali na ono što se odnosi na prvi argumenat. Kod ocjena drugog argumenta mora se — kao i kod svakog dijalektičkog pitanja — imati u vidu onaj totalitet koji čini okolinu kompromisom. Tada se odmah vidi da Lenjinov kompromis i kompromis oportunistički *proizlaze iz direktno suprotnih pretpostavki*.

Socijalistička taktika je — svjesno ili nesvjesno — utemeljena u tome da je vlastita revolucija još daleko, da još ne postoje objektivni preduvjeti socijalne revolucije, da proletarijat još nije ideološki zreo za revoluciju, a partija i sindikat su još preslabi, pa proletarijat mora *stoga* praviti kompromise s buržoazijom. Što budu više postojali kako subjektivni, tako i objektivni preduvjeti socijalne revolucije, to će »čišće« moći proletarijat ozbiljiti svoje klasne ciljeve. Tako je u praksi obrnuta strana kompromisa često veliki radikalizam, potpuno »očuvanje čistoće« principa s obzirom na »krajnje ciljeve«. (U vezi s tim mogu se uzeti u obzir, naravno, samo one socijal-demokratske teorije koje misle da moraju ostati u teoriji klasne borbe. Za ostale, naime, kompromis nije uopće nikakav kompromis, nego prirodna suradnja različitih strukovnih slojeva za dobrobit cjeline).

Za Lenjina, naprotiv, kompromis *slijedi direktno i logično iz aktuelnosti revolucije*. Ako je temeljna značajka cijele epohe aktuelnost revolucije, ako ta revolucija — kako u pojedinoj zemlji tako i u svjetskim razmjerima — može izbiti svaki tren, a da se taj trenutak ne može tačno unaprijed odrediti, ako se taj revolucionarni karakter cijele epohe očituje u pojačanom raspadanju građanskog društva, neminovna posljedica je neprestano izmjenjivanje i križanje najraznovrsnijih tendencija, što znači da proletarijat ne može izvesti svoju revoluciju pod »najpogodnijim« uvjetima, koje je sam izabrao, te da prema tome mora pod svim okolnostima iskoristiti svaku tendenciju koja, iako privremeno, može poticati revoluciju ili slabiti njezine protivnike. Mi smo naveli neke Lenjinove izreke iz kojih se vidi kako je on — još prije osvajanja vlasti — imao malo iluzija s obzirom na tempo ozbiljenja socijalizma. Slijedeće rečenice jednog od njegovih posljednjih članaka, napisanog poslije perioda kompromisa pokazuje, međutim, isto tako jasno, da to predviđanje za njega nije nikada značilo odlaganje revolucionarne akcije. Napoleon je pisao: »On sengage et puis on voit«. Slobodno prevedeno to znači: moramo ponajprije započeti jednu bitku, a tada će se već moći vidjeti naredna. Tako smo i mi konačno započeli prvu bitku u oktobru 1917. i postale su vidljive neke od takvih sitnica (sa stanovišta svjetske povijesti

to su bez sumnje sitnice) kao što je Brest-Litovski mir ili »nova ekonomska politika« itd. Lenjinova teorija i taktika kompromisa su, dakle, stvarno logička posljedica marksističko-dijalektičke spoznaje povijesti, da ljudi, doduše, sami prave svoju povijest, ali je ne mogu praviti pod uvjetima koje su sami izabrali. Ona je posljedica spoznaje da povijest proizvodi uvijek novo, te se stoga ti povijesni trenuci, momentana križanja tendencija, nikada ne pojavljuju u istom obliku; da se tendencije koje bi sutra mogle značiti životnu opasnost za revoluciju danas mogu za nju iskoristiti i obrnuto. Tako će Lenjin 1. septembra 1917. na temelju stare boljševičke parole »sva vlast sovjetima« ponuditi menjševcima i SR zajedničko djelovanje, kompromis. Ipak, već 17. septembra on piše: »Na kraju ponuda kompromisa je već zastarjela. Ono malo dana kada je mirni razvoj još bio moguć su već prošli. Da, po svemu je evidentno da su prošli.« Primjena te teorije na Brest-Litovski mir, na koncesije, nadaje se samo po sebi. Koliko je cijela Lenjinova teorija kompromisa utemeljena u njegovom temeljnom stavu o aktuelnosti revolucije vidi se možda još otprije u njegovim teorijskim borbama protiv lijevog krila vlastite partije. (Nakon prve revolucije i Brest-Litovskog mira u ruskim, a u godini 1920. i u evropskim razmjerima). U svim tim diskusijama je *parola lijevih radikala bilo principijelno otklanjanje svakog kompromisa*. Lenjinova polemika ide bitno na to da je u otklanjanju svakog kompromisa sadržano *izbjegavanje odlučujućih borbi*, da u temelju tog stava leži *defetizam spram revolucije*. Prava revolucionarna situacija — a to je po Lenjinu osnovna značajka naše epohe — ispoljava se u tome što ne može postojati ni jedno polje klasne borbe gdje nisu prisutne revolucionarne (ili kontrarevolucionarne) mogućnosti. Pravi revolucioner, onaj koji zna da živimo u revolucionarnoj epohi i praktično povlači konsekvencije te spoznaje, mora uvijek s tog stajališta promatrati cjelinu društveno-povijesne zbilje i u interesu revolucije uzimati u obzir sve, najveće i najmanje, obično iznenađujuće, već prema njegovoj važnosti za revoluciju, ali samo *prema tome*. Kad je Lenjin lijevi radikalizam nazvao »lijevim oportunistom« on je pravilno i *duboko ukazao na zajedničku povijesnu perspektivu* tih dviju suprotnih struja, od kojih jedna zabranjuje svaki kompromis, a druga u njemu vidi princip »realne politike«, nasuprot okoštalom insistiranju na dogmatskim principima. Lenjin je ukazao na pesimizam s obzirom na blizinu i aktuelnost proleterske revolucije. Iz načina kako odbacuje obje tendencije iz istog principa vidi se da je kompromis kod Lenjina i oportunista *samo ista riječ*, ali da se kod svakog odnosi na bitno različitu zbilju, i zbog toga kod svakog skriva *bitno različit pojam*. Pravilna spoznaja o tome šta je Lenjin razumijevao pod kompromisom, kako je teorijski utemeljio taktiku kompromisa, nije samo od temeljnog značaja za tačno razumijevanje njegove metode nego ima i dalekosežne praktične posljedice. Kompromis je u Lenjina *moguć samo u dijalektičkom prožimanju s insistiranjem na principima i metodi marksizma*. U kompromisu uvijek se pokazuje slijedeći realni korak u ozbiljenju teorije marksizma, kao što se ova teorija oštro odvajava od insistiranja na »čistim principima, tako je treba strogo odvojiti od svake besprincipijelne šematske« realne politike.

To znači, nije dovoljno da konkretna situacija u kojoj se djeluje, konkretni odnosi snaga koji određuju kompromis, tendencija

nužnog daljnjeg razvoja proleterskog pokreta, koja uvjetuje njegov smjer budu pravilno spoznati i ocijenjeni u njihovoj činjeničnosti, nego ih Lenjin smatra *golemom praktičnom opasnošću za radnički pokret*, ako te pravilne spoznaje činjeničnosti nisu uklopljene u okvir opće pravilne spoznaje *cijelog povijesnog procesa*. Tako je Lenjin priznao ispravnost praktičnog ponašanja njemačkih komunista tzv. lojalnu opoziciju spram »radničke vlade« koja je bila predviđena nakon obaranja Kappova puča, ali je istovremeno najoštrije prigovorio da je ta pravilna taktika utemeljena u lošoj — socijaldemokratskim iluzijama ispunjenoj — povijesnoj perspektivi. Dijalektički pravilno jedinstvo općeg i posebnog, spoznaja općeg (opće temeljne tendencije povijesti) u posebnom (konkretnoj situaciji) konkretizacija teorije koja otuda proizlazi je temeljna misao Lenjinove teorije kompromisa. Oni, koji u Lenjinu vide pametnog ili čak genijalnog »realnog« političara, sasvim krivo misle o biti njegove metode. Ali još više krivo misle oni koji vjeruju da će u njegovim odlukama naći svugdje primjenljive »recepte«, »obrasce«, za ispravnu praktičku djelatnost. Lenjin nije nigdje postavio »opća pravila« koja bi se mogla »primijeniti« na čitav niz slučajeva. Njegove »istine« izrastaju iz konkretne analize konkretne situacije pomoću dijalektičkog razmatranja. Iz mehaničkog uopćavanja njegovih taktičkih poteza može nastati samo karikatura, vulgarni lenjinizam. Tako npr. kod onih mađarskih komunista koji su pri odgovoru na Clemenceauovu notu ljeti 1919. pokušali u potpuno različitoj situaciji šematski imitirati brestovski mir. Jer, kao što Marx kudi Lassala: ... »Dijalektička metoda se krivo primjenjuje. Hegel nije nikada nazvao dijalektikom supsumiranje velikog broja »slučajeva« pod opći princip.« Uzimanje u obzir svih postojećih tendencija u nekoj konkretnoj situaciji nipošto ne znači da sve one imaju jednaku težinu prilikom donošenja odluke. Naprotiv, *svaka situacija ima jedan centralni problem*, o čijem rješenju ovisе kako rješena ostalih istovremenih pitanja, tako i daljnji razvoj svih povijesnih tendencija u budućnosti. »Mora se«, kaže Lenjin »u svakom trenutku znati zahvatiti onu posebnu kariku lanca, koja se mora držati svim snagama da bi se uhvatio cijeli lanac i pripremio čvrst prelaz ka slijedećoj kariki lanca, pri čemu redosljed karika, njihova forma, povezivanje u lanac, međusobna razlika u historijskom lancu događaja, nije tako jednostavna i besmislena kao kod običnog lanca koji pravi kovač.« Koji momenat društvenog života u danom trenutku poprima takav značaj može se sagledati samo iz marksističke dijalektike, iz konkretne analize konkretne situacije. Uputstvo pomoću koga se to može naći je revolucionarno promatranje društva, *kao cjeline koja se nalazi u procesu*. Tek taj odnos spram cjeline uzdiže neku odlučujuću kariku do tog značenja. Nju se mora zahvatiti, jer se samo tako zahvaća cjelina. Lenjin u jednom od svojih posljednjih članaka, govori o zadrugama i ukazuje na to »da je mnogo od svega što je u stavovima starih zadrugara bilo fantastično ili čak romantično sada postalo zbilja.« Vrlo oštro i konkretno ističe taj problem. On kaže: »Zapravo preostaje još samo jedno: toliko civilizirati naše stanovništvo da ono shvati sve prednosti ličnog sudjelovanja i da se prihvati tog sudjelovanja. Samo toliko. Sad više ne trebamo nikakvih mudrolija da bi prešli u socijalizam. A i da bi ispunili »samo« to potreban je čitav pokret, čitav put konkretnog razvoja cjelokupnog naroda.« Na žalost ovdje

nije moguće temeljito analizirati cijeli odlomak. Takva analiza — i to bilo kog Lenjinovog taktičkog poteza — pokazala bi kako je u jednoj karici lanca uvijek sadržana cjelina. Da kriterij pravilne marksističke politike leži u tome da se iz procesa uvijek izvuku oni momenti i na njih koncentrira najveća energija, koji — u danom momentu, u danjoj fazi — u sebi kriju taj odnos spram cjeline, spram cjeline suvremenosti i spram centralnog problema razvoja budućnosti, dakle, i spram budućnosti u njezinoj dohvatljivoj cjelovitosti. To energično prihvaćanje slijedeće, odlučujuće karike ne znači dakle ni u kom slučaju da je taj momenat istrgnut iz cjeline, da bi ostali momenti trebalo zbog njega da budu potcijenjeni. Naprotiv. To znači da svi ostali momenti moraju biti dovedeni u vezu s tim centralnim problemom, i u toj vezi biti pravilno shvaćeni i razriješeni. Međusobna povezanost svih problema tim se shvaćanjem ne smanjuje, nego naprotiv postaje intenzivnija i konkretnija.

Povijesni proces, objektivni razvoj proizvodnih snaga, proizvodi te momente. Ali, od proletarijata ovisi hoće li, i u kojoj mjeri biti u stanju da ih spozna, sažme i tako *utječe na njihov daljnji razvoj*. Temeljni, već često citirani stav marksizma, da ljudi sami prave svoju povijest, dobija u vrijeme revolucije, nakon osvajanja državne vlasti, sve veće značenje; iako je, naravno, da bi on i dalje važio, nužno potrebna njegova dijalektička dopuna priznavanjem značenja okolnostima koje sami ne biramo. To praktički znači *da uloga partije u revoluciji*, to je velika misao mladog Lenjina, *postaje još veća i odsudnija* u vrijeme prijelaza u socijalizam, nego što je to bilo u epohi priprema. Jer što je veći aktivni utjecaj proletarijata, koji određuje tok povijesti, što odluke proletarijata postaju važnije — kako u dobrom tako i u lošem smislu te riječi — za njega i za cijelo čovječanstvo, to je važnije zadržavanje čistog oblika jedinog kompasa na tom divljem, uzburkanom moru — klasne svijesti proletarijata, jedinog mogućeg vođe u borbi. To značenje aktivno-povijesne uloge proletherske partije temeljna je značajka Lenjinove teorije, pa stoga i politike koju on neumorno ističe i naglašava njen značaj za praktične odluke. Tako on, na IX kongresu RKP, kad je pobio protivnike državno-kapitalističkog razvoja kaže: »Državni kapitalizam je onaj kapitalizam koga smo u stanju ograničiti i utvrditi njegove granice; taj kapitalizam je povezan sa državom, a ta država to su radnici, najnapredniji dio radništva, avangarda — to smo mi. O nama ovisi kakav će biti taj državni kapitalizam«. Stoga je svaki obrat u razvoju ka socijalizmu istovremeno odlučujući *unutarnji problem partije*. Pregrupacije snaga, prilagođavanje partijskim organizacijama nove zadatke, *utjecanje* na društveni razvoj u tom smislu koji nadaje brižljiva i tačna analiza cjeline s klasnog stajališta proleterijata. Stoga u hijerarhiji odlučujućih snaga u družavi — a *ta država smo mi* — *stoji* partija na najvišem mjestu. Ali stoga je partija sama — budući da revolucija može pobijediti samo u svjetskim razmjerima, budući da se proletarijat zbiljski konstiturira kao klasa kao samo svjetski proletarijat — kao sekcija najvišem organu proletherske revolucije — komunističkoj Internacionali. Mehanicistička okoštaloš mišljenja, koja obilježava sve oportuniste i građane, naći će uvijek u takvim vezama nerješive proturječnosti. Ona neće razumjeti zašto boljševici nakon »što su se vratili kapitalizmu« i dalje insistiraju na staroj partijskoj strukturi, na

staroj »nedemokratskoj« diktaturi. Ona neće razumjeti kako to, da se komunistička Internacionala ni jednog trenutka ne odriče svjetske revolucije, nego čak nastoji da je svim raspoloživim sredstvima pripremi i organizira, dok država ruskog proletarijata istovremeno pokušava pospješiti sklapanje mira s imperijalističkim silama i ostvariti što je moguće veće sudjelovanje imperijalističkog kapitalizma u privrednoj izgradnji Rusije. Ona neće razumjeti kako to da partija neumoljivo insistira na svom unutarnjem strogom karakteru i zašto najenergičnijim sredstvima požuruje svoje ideološko i organizaciono učvršćenje, dok ekonomska politika republike bojažljivo bdije nad tim da ne olabavi onaj savez sa seljcima, komu zahvaljuje svoje postojanje; dok sovjetska republika sve više gubi svoj proleterski karakter i postaje država seljaka, itd, itd. Mehanička okoštalost mišljenja ne može shvatiti *da su te proturječnosti objektivne, postojeće proturječnosti suvremene epohe*, i da je politika RKP i Lenjina utoliko proturječna, *ukoliko traži i nalazi dijalektički pravilne odgovore na objektivne protivurječnosti svog vlastitog društvenog bitka*.

Tako nas analiza Lenjinove politike uvijek vodi nazad temeljnim pitanjima dijalektičke metode. Njegovo cjelokupno životno djelo je konsekventna primjena marksističke dijalektike na neprestano promjenljive pojave prelaznog perioda, koje uvijek proizvode novo. Ali budući da dijalektika nije gotova teorija, koja bi mogla biti mehanički primijenjena na životne pojave, nego *kao teorija egzistira samo u toj primjeni i kroz nju*, izišla je dijalektička metoda iz Lenjinove prakse proširenja, ispunjenja i *teorijski razvijanja* nego što je bila kad ju je baštinio iz Marxova i Engelseva naslijeđa.

Stoga je potpuno opravdano govoriti o *lenjinizmu kao novoj fazi marksističke dijalektike*. Lenjin nije samo nakon dugogodišnjeg niveliranja i nagrđivanja koje je činio vulgarnim marksizam ponovno uspostavio čistoću marksističke metode nego je samu metodu dalje razvio, učinio je konkretnijom i zrelijom. Sada kada zadatak komunista postaje nastavljanje Lenjinova puta, taj nastavak može biti plodonosan samo ako se pokušamo odnositi spram Lenjina kao što se Lenjin odnosio spram Marxa. Vrsta i sadržaj tog odnošenja su određeni razvojem društva, problemima i zadacima koje povijesni proces postavlja marksizmu. Uspjeh tog odnošenja je određen visinom proleterske klasne svijesti u vodećoj partiji proletarijata. Lenjinizam znači da je teorija historijskog materijalizma još više primaknuta dnevnim borbama proletarijata, da je postala još praktičnija nego što je to mogla biti u Marxovo vrijeme. Tradicija lenjinizma može se, dakle, sastojati samo u tome da se sačuva nepatvorena i neiskrivljena funkcija historicizma koja živi i koja je životvorna, koja raste i koja pospješuje razvoj. Stoga komunisti moraju — mi ponavljamo — studirati Lenjina kao što je Lenjin studirao Marxa. Studirati da bi učili rukovati dijalektičkom metodom. I naučiti kako se konkretnom analizom konkretne situacije može naći u općem posebno i u posebnom opće; u novom momentu neke situacije ono što je povezuje s dosadašnjim procesom, a u zakonitosti povijesnog procesa ono novo koje uvijek ponovno nastaje; u cjelini dio — a u djelu cjelina; u nemonivnosti razvoja momenat aktivnog djelovanja, a

u djelu veza s neminovnosti povijesnog procesa. Lenjinizam znači dosad najviši dosegnuti stupanj nešematskog, nemehanicističkog mišljenja koje je usmjereno u potpunosti na praksu. Zadatak lenjinista je *da to očuvaju*. U povijesnom procesu može se, međutim, očuvati samo ono što se živo razvija. *Takvo očuvanje* lenjinističke tradicije najvažniji je zadatak svakoga koji ozbiljno shvaća dijalektičku metodu kao oružje u klasnoj borbi proletarijata.

(Preveo Ivan PRPIĆ)